

PUBLIKACIJOS

LAIMUTĖ DENIENE

SPAUSTUVININKO MARTYNO JANKAUS ATSIMINIMAI

M. Jankus — neeilinė asmenybė, palikusi ryškų pėdsaką XIX a. pabaigos — XX a. pradžios Mažosios Lietuvos visuomeniniame ir kultūriname gyvenime. Nors ir būdamas mažamokslis, M. Jankus bendravo su žinomais to meto literatais, spaudos darbuotojais, visuomenės veikėjais, knygnešiais. Tad per daugelį gyvenimo metų susikaupė tikrai nemažai rankraštinių medžiagos, kuri dabar saugoma Vilniaus universiteto, Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo ir Lietuvos Mokslų Akademijos centrinėje bibliotekose.

Senatvėje, būdamas maždaug 77 metų, M. Jankus mėgino rašyti atsiminimus, pavadinęs juos „Mano prietikių enciklopedija“. Čia autorius mini žymius ir mažai žinomus veikėjus, su kuriais jam buvo tekę dirbti nelengvą knygų bei periodinės spaudos leidimo ir jos platinimo darbą, dalyvauti mokslinių, kultūrinių draugijų veikloje. Ypač daug vietos atsiminimuose skirta „Aušrai“, kadangi visą gyvenimą M. Jankus jautė skriaudą dėl to, kad buvo sumenkinti jo, kaip „Aušros“ administratoriaus ir vieno iš leidėjų, nuopelnai.

Minėtas M. Jankaus darbas saugomas Lietuvos Mokslų Akademijos centrinėje bibliotekoje. Jis parašytas rašalu ant 26 didelio formato lapų. Aprašomųjų asmenų pavardžių bei dalykų antraštės pabrauktos ir išdėstytos abėcėlės tvarka. Atsiminimai nebaigti — apima A—J raides. Yra išlikęs juodraštis, parašytas šešiuose didelio formato lapuose. Jame nurodyta rašymo data — 1935 01 21. Įdomu pažymėti, kad M. Jankaus fonde yra dar keletas rankraščių, kuriuos galbūt galima laikyti „Mano prietikių enciklopedijos“ pirmtakais, kadangi jų tekstai beveik tapatūs atminimų teksto dalims. Pavyzdžiui, M. Jankaus 4 lapų rankraštis „Iš „Aušros“ prietikių“ atitinka atsiminimuose esantį aprašymą apie Juozą Angrabaitį. Pirmo lapo rankraščio „Dr. Jonas Basanavičius. Mano atsiminimai“ pradžia tokia pati kaip ir atsiminimuose esantis aprašymas apie Joną Basanavičių. Galbūt autorius buvo parašęs ir daugiau tokių darbėlių (skirtų spaudai), kuriuos vėliau sumanė sujungti į vieną didelį kūrinių. Reikėtų paminėti dar vieną 11 lapų „Aušros“ rankraštį, kuris yra beveik toks pat kaip ir atsiminimuose esantis „Aušros“ aprašymas, tiesa, truputį papildytas ir švariai, tvarkingai parašytas. Todėl susidaro įspūdis, kad šis straipsnis yra išrašytas iš atsiminimų, o ne priešingai.

Nors M. Jankaus atsiminimai gana subjektyvūs, pagrįsti asmeninėmis simpatijomis ar antipatijomis, tačiau juose galima rasti ir daug svarbių faktų, reikalingų knygos ir kultūros istorijos tyrinėtojams. Jie padeda nauju aspektu pažvelgti į šių liaudies švietėjų darbą. „Mano prietikių enciklopedijoje“ yra įdomi žinutė ir Baltarusijos knygos istorijos tyrinėtojams. Pavyzdžiui, M. Jankus rašo, kad 1892 m. Tilžėje buvo spausdinamos kelios knygutės lotynišku šriftu baltarusių kalba. Todėl,

matyt, neatsitiktinai pastaruoju metu ypač/susidomėta šiuo M. Jankaus kūrinio net už respublikos ribų.

Publikuojamų atsiminimų rašyba ir skyryba taisoma. Leksika liečiama. Gerai žinomų literatūros, istorijos, spaudos darbuotojų ir kitų veikėjų pavardės paaiškinimuose neminimos. Neišskaityti žodžiai pažymimi skliausteliuose.

MANO PRIETIKIŲ ENCIKLOPEDIJA

Abramavičius¹ baltgudis iš Minsko, atsilankė² pas mane Tilžėje ir spausdino kelias brošiūrėles baltgudžių kalboje su lotyniškais raidėmis³, nes rusiškųjų raidžių aš spaustuvėje neturėjau. Atspausstas brošiūrėles gabeno per Tauragę iki Skaudvilės ir iš ten nešta į Minską ir toliaus. Iš Tilžės važiavo Abramavičius į Sveicariją, iš kur pasiuntė vieną skrynįą ant mano vardo nelegalios rusiškos literatūros. Vienok, kad tos knygos iš pasiuntimo vietos ant Sveicarijos rubežiaus Bazelyje nebuvo apmuitytos, tai jos Tilžėje pakliuvo į muitinę ir ten muitinės viršininkas v. Frik, leido tas knygas per rusiškos kalbos žinovą, žyduką Isidor Kleiņą peržiūrėti, o jos, rastos prieš rusišką vyriausybę, tapo konfiskuotos. To nepakako, tuojaus policija apstojo mano gyvenimą Tilžėje, padarė smarkią kratą, pasigabeno už 700 markių „Katalikiškų katekizmų“⁴, „Svieto pabaigą“⁵ bei kitokių knygelėlių, visai nekaltos įtalpos, o kurias man ir jau niekadus negražino. Man vis prašant, pasakydavo, „kad dar tardymas neužbaigtas“. Po metų laiko, galiaus pasakė, kad tos mano knygelės guli Tilžės policijoje. Galiaus ir Tilžės policija pareiškė, kad knygos metas tenai policijoje gulėjusios, o niekam neatsišaukiant, kaip, be vertės ir be savininko turtas išparduotas. Surinkti pinigai lygiai ištekę už gulėjamą ir pardavimą. Aš tapau, matai, nuo gerų kaimynų, je, ir gerų prietelių prie to dar po teismu trauktas, būk aš užlaikęs rusiškus nihilistus⁶. Tada ponia Senkienė⁷ liudijo mačusi mane su koku ilgu nihilistu Tilžės ulyčiomis bemandravojant, bet paskui užsigynė, kad manęs visai nepažįstanti, bet tam prieš, draugas Kristupas Voska⁸ iš Tilžės, paragintas Jono Kriaučiūno⁹, sakė valstybės gynėjui, kad pas manęs kokį laiką gyvenęs tas ilgas rusiškas nihilistas, bet vardo nepami-

¹ Marijonas Abramavičius — lenkų socialdemokratinio judėjimo Maskvos ratelio narys. Leido nelegalią literatūrą bei transportavo ją į Rusiją. 1892 m. pavasarį gyveno pas M. Jankų Tilžėje.

² Juodraštyje nurodyti 1892 m. (F. 103, b. 128, lap. 2).

³ Baltarusių knygos bibliografija žino tik vieną tokį leidinį: „Dziadzka Anton... su kontrafakciniais leidimo duomenimis (Wilno, u druk. Marii Krasouskoj, 1892. 46 s.). Zr.: Kłira Беларусь: Зводны каталог. — Мінск, 1986. — С. 225, № 114.

⁴ Legeckas P. Katakizmai katalikiški... — [Tilžė, M. Jankaus sp., 1892]. — 58 p.

⁵ Svieto pabanga. — Tilžė, M. Jankaus sp. 1891. — 30 p.

⁶ Originale — nyilistai.

⁷ Tilžės spaustuvės savininko Juliaus Senkės žmona.

⁸ Kristupas Voska (1861—1905) — Mažosios Lietuvos visuomenės veikėjas, spaudos darbuotojas, įvairių draugijų iniciatorius, steigėjas ir vadovas. 1889—1890 m., su M. Jankumi turėjo spaustuvę Ragainėje.

⁹ Jonas Kriaučiūnas (1864—1941) — lietuvių spaudos darbuotojas, O. fon Maunderodės spaustuvininkas. M. Jankui nepalankaus nusistatymo žmogus.

nėjo. Valstybės gynėjas vis laukė, kada tas Abramavičius sugrįš, tada paimti jį savo globon ir atiduoti kur reikiama ponams rusams.

Praslinko apie 10 metų nuo tojo atsitikimo, kaip mane pakvietė į Karaliaučių kaip liudininką į kokią tai šmuklerių bylą „Braun ir kompanija“. Man ten įsirađus, vėl parėjo klausimas apie Abramavičių. Ponai Klaipėdos socialdemokratai — Braun¹⁰, Treptan¹¹, Mertincas¹², Kugel¹³ ir kiti, pradėjo socialistinę literatūrą slapta per Palangą ir Liepoją gabenti ir iš tenai tolyn. Regimai, kad tą literatūrą siuntė tas žinomas Abramavičius. Pirmu kartu pasisekė apie 3 centnerius literatūros pergabenti, tada sekė jau didesnis siuntinys¹⁴, kuris tapo nuo Klaipėdos policijos konfiskuotas, ir tie virš minėti ponai traukiami atsakomybėn. Mat rusiškoji vyriausybė, sužinojusi apie tai, buvo prūsų vyriausybei įsakiusi tuos siuntinius suimti, o kaltuosius traukti astakomybėn ir bausti. Tuos suimtuosius teisė Karaliaučiaus baudžiamoji kamera, taigi, mane ten vadino, kad aš pareikščiau apie knygų kontrabandą ir, kad tuos ponulius būtų galima gerai nubausti, tai mano pareiškimo mat buvo reikalinga. Teisme matėsi ir rusų atstovų, mat rusiškoji valdžia buvo susirūpinusi apie knygų kontrabandos sulaukymą. Vienok aš užsigyniau duoti bet kokį paliudymą, kokiais keliais gabenamos lietuviškos knygos į Lietuvą, sakydamas, kad jei aš tokią paslaptį išduočiau, padaryčiau mūsų krašto spaustuvėms didžius nuostolius. Knygų kontrabanda būtų gatavai užginta, o užgynus knygų pardavimą, liktų trys spaustuvės be darbo, popieros dirbtuvės neturėtų kur savo popierių parduoti ir t. t. Vienok tiek aš galiu pareikšti, kad Mauderodės¹⁵ spaustuvėje Tilžėje kas metai už 80000 rublių knygų prigatavija ir visas į Lietuvą parduoda. O Senkės spaustuvė taipgi per metus 38 lig 40 tūkstančių rublių apyvartą turi. Aš Bitėnuose daugiausiai svietiškos, ne religiškos literatūros, per metus apie 12000 rublių vertės prigatavojau ir persiunčiau į Lietuvą. Rusų atstovai tuomi gana susidomėjo ir jau metą vėliaus buvo lietuviškosios spaudos valnybė pareikšta.

Alunanas¹⁶. Tai Mintaujos latvių knygų prekėjas, kuris pirkdavo iš manęs ne tik svietiškos arba „aušriškos“ įtalpos knygas, bet daugiausiai maldines knygas, kurias aš pirkdavau iš Tilžės nuo kunigo Cabermano¹⁷, vienok jos buvo brangios. Alunanas skųsdavos, kad jei knygos būtų kiek pigesnės, jis galėtų apie 10000 egzempliorių per metus parduoti. Tas

¹⁰ Otas Braunas (1872—1955) — Mažosios Lietuvos vokiečių socialdemokratų partijos veikėjas. laikraščio „Königsberger Volkszeitung“ redaktorius.

¹¹ Hermanas Treptau — Klaipėdos laikrodininkas, Vokietijos socialdemokratų partijos narys, revoliucinės literatūros platintojas, teistas 1904 m. Karaliaučiaus procese.

¹² Ferdinandas Mertincas — Tilžės batsiuvyvys, Vokietijos socialdemokratų partijos narys, aktyvus agitatorius, revoliucinės literatūros platintojas ir visuomeninio judėjimo lyderis. 1912 m. keltas kandidatu rinkimuose į Vokietijos seimą.

¹³ Augustas Kugelis — kalvis, gyvenęs Nemirsetoje, vėliau Budelkiemyje. Gabeno draudžiamą revoliucinę literatūrą per sieną. Teistas 1904 m. Karaliaučiaus procese.

¹⁴ Juodraštyje nurodyta „bemaž pusė vagono“ (F. 103, b. 128, lap. 3).

¹⁵ Otas fon Mauderode (v. Mauderode, 1852—1909) — spaustuvės savininkas ir leidėjas. Rėmė lietuvių nacionalinį ir kultūrinį judėjimą.

¹⁶ Indrikis Alunanas (1835—1904) — pirmas profesionalus latvių knygų leidėjas, Jelgavos knygynos savininkas.

¹⁷ Jonas Cabermanas (Johan Zaber mann, 1815—1900) — knygų prekybininkas, Varmijos vyskupijos Tilžės miesto katalikų bažnyčios klebonas.

mane privertė pasiteirauti apie pigesnių knygų įsigijimą. Pasirodo, kad prie 10000 egz. jau Mauderodis atlieka vieną knygą už 75 kap., tam prieš Cabermanas nuo manęs už vieną knygą paimdavo po 4 rublius. Tuomi atveju, atpigus maldų knygoms, lietuviai galėjo arčiau susikalbėti su savo dievu ir lietuviškai.

Adomaitis Juozas I. Iš Varšavos. Kada „Varpo“ ir „Ukininko“ redagavimas padarydavo sunkenybių spaudoje, nes nekurie varpininkai savo prižadėtus rankraščius neatsiūsdavo, ir mano spaustuvė turėdavo laukti kartais nedėlę daugiau, per tai pasidarydavo man visokie negerumai. Tiems negerumams prašalinti „Varpo“ bei „Ukininko“ leidėjai atsiuntė Juozą Adomaitį kaipp redaktorių.

Juozas Adomaitis atvyko į Ragainę vasario mėnesyje 1889 m. Apsigyveno pas Struvekerikes ant pensijos, rodos už 30 rublių į mėnesį. Tokiu būdu jau spaudoje gaišavimo nebuvo. „Varpo“ ir „Ukininko“ tapo po 1000 egz. spausdinama, bet išparduoti jų nebuvo galima nei 250 egz. Tokiu būdu, išlaikyti už skaitytojų pinigus laikraščių nebuvo galima. Prie to prisidėjo dar sunkumai: Adomaičiui reikėjo mokėti algos 50 rublių į mėnesį.

Adomaitis dirbo ilgoką laiką be algos ir galiaus¹⁸ atsisakė nuo „Varpo“, „Ukininko“ redagavimo, išvažiavo į Bremeną pas Mieslerį per agentą. Iš ten Adomaitis atsidirė Amerikoje, o ten po sunkių aplinkybių jį rado Čikagos gatvėje negyvą. Katalikai jo kūną į savo kapines nepriėmė, nes jis pirm mirties nebuvo bažnytiškos išpažinties padaręs. Tai tuomi tarpu jo kūnas patilpo neprigulmingųjų kapuose, o su laiku jam ir paminklą pastatė.

Adomaitis Juozas II. Jis tarnavo pasienio policijoje, su kontrabandininkais besiiddamas, patrotijo vieną koją. Tada buvo gubernatoriaus paskirtas Pagėgių pasų skyriaus vedėju. 1928 m. surengė ant Rambyno kalno 10 metinę valnos Lietuvos paminėjimo šventę, kurios iškilmingas paminėjimas bet davė Adomaičiui apie 3000 litų nuostolių, kurių ištrūkius jis padengti neįstengė savo pinigais, papuolė į visokius negerumus. Pasų skyriaus vadovybė jam buvo atimta ir jis pateko sunkion būklėn. Dabar iš dalies užsilaiko Kaune. Jo geri prieteliai buvo ir mane įvėlę į kokį tai garbės žodžio nelaikymą, kas man taipgi gana nemalonumų padarė, kad nuo jo draugų nebuvo galima ko geresnio sulaukti. Tie draugai turėjo už mierį Adomaičio vietoje už pasų skyriaus vedėjais palikti.

Angrabaitis Juozas. Kuomet 1883 metais man teko visu parubežiu ieškoti knygų pernešėjų per rubežių, tai tokių niekas neatsišaukė, nes bažnyčia buvo įsakiusi, kad nei vienas krikščionis kaatlikas neneštų per rubežių pagoniškų lietuviškų knygų, tokiu atveju dabar pas manęs gulinčios knygos liko be prasmės. O mano apie 2000 markių piningų, už spaudą išdėtų taipgi gulėjo be vertės. Lietuvoje buvo gana didis pareikalavimas „Aušros“ kalendorių 1884 m., ir lengvai būtų buvus galima apie 10000 egzempliorių išplatinti. Mat Lietuvos lenkiški kunigai, įsakymu savo vyskupų, iš sakyklų skelbė, kad lietuviška kalba — tai pagoniška kalba, o kaip tik lietuviška kalba įsigyvens, tai grįš ir pagonystė, tikin-

¹⁸ Juodraštyje nurodyta data — 1892 m. (F. 103. b. 128, lap. 1).

fieji krikščionys ir katalikai turės matyti, kaip jų giminės, priėmusios pagonių kalbą ir raštus, pakloje kentės neišpasakytas kančias, gers verdančią smalą, kurią Lietuvoje iš sukastų kelmų bus žydai išvirę.

Smalininkuose pas Veškalinį, kuris turėjo ant pat rubežiaus karčiamele, ten susirasdavo visokio plauko žmonelių, kuriems Veškalinis pasiūlydavo ir „Aušros knygečių“, „Aušros kalendorių“ 1884 m. Taipgi teiravosi apie pernešėjus. Galiausiai Angrabaitis Juozas iš Rėzgaliu už Sudargo pasisiūlė ir mano knygas nešti per rubežių ligi Sakių, ten duoti ant paštos didesniais ryšuliais ir pasiūsti, kur bus nurodyta, tai į Rygą, tai į Mintaują ir taip, kur bus nurodyta.

Tada aš aplankiau Angrabaitį Rėzgalyje, ir jis mano pasiūlymą mielu noru priėmė, dabar tik buvo klausimas, ar Sudargo kunigas Martynas Sederavičius¹⁹ su tuo sutiks ir pavels Angrabaičiui „Aušros“ knygas nešti per rubežių.

Tuom tikslu atėjova jau apyvakarėje pas kunigą M. Sederavičių dėl visko pasitarti. Sederavičius mano vardą patyręs, pastojo labai malonus, net prie arbatos pakvietė. Vienok, man paklaususi, ar velys mano knygas Angrabaičiui per rubežių nešti, o nuo Sakių siūsti į nurodytas vietas, tai kunigas Sederavičius pasiaiškino, kad jis esąs vyskupo tarnas ir, jei vyskupas savo pavelijimą duotų, tai ir jis su mielu noru sutiktų, kad Angrabaitis galėtų ir mano knygas nešti. O kad vyskupas nevelys, tai, aišku, ir mano kelionė gana brangi nieko gero neatnešė.

Dabar buvo vakaras, ir po Ramoniškiais per rubežių rusai neperleisdavo, reikėjo Sudarge ir apsinakvoti, tai išpuoplė ieškoti nakvynės. Netoli klebonijos gyveno Antanavičius²⁰. Taigi pas tą Antanavičių prašiau sinakvoti, kuris mane ir priėmė. Tas Antanavičius buvo matęs, kad aš su Angrabaičiu užėjau pas kunigą Sederavičių, tai jį žingeidumas vertė mane perklausti, ko aš su Angrabaičiu buvau pas prabaščių?

Man pasireiškus priežastis mano buvimo pas kunigą Sederavičių, Antanavičius pastojo dar žingeidesnis. Toliau Antanavičius man pasakojo apie savo prietikius su kunigu Sederavičiumi, mat jis ilgus metus su kunigo knygomis varęs kontrabandą, bet kartą su katalikiškėmis knygomis pernešęs ir Sudargo liuteronams ar tai „Rojaus darželis“²¹, ar liuteronų giesmyną, tai prabasčius Sederavičius ant jo taip užpyko už tokį šposą ir atėmė knygų pernešimą nuo jo, Antanavičiaus, ir perdavė tą darbą Angrabaičiui.

Antanavičius mielu noru sutiko mano knygas per rubežių nešti, tada nugabenti lig Sakių, ten duoti ant paštos ir pasiūsti į nurodytas vietas. Tas darbas ėjo gana sklandžiai, nes Antanavičius buvo vyras kaip tik tam darbui atsakantis. Aš mokėjau už pernešimą ir pasiuntimą į Mintaują ant pūdo po 5 rublius. O kada pas Dirvelį Silėnuos gulėjo apie 10

¹⁹ Martynas Sederavičius (1829—1907) — kunigas, knygnešių organizatorius, religinių knygų platintojas. Nuo 1873 m. — Sudargo klebonas.

²⁰ Juozas Antanavičius — spaudos draudimo laikotarpio veikėjas. Pats rašė ir taisė kunigo Sederavičiaus bei L. Kušeliausko parašytas ar išverstas tikiybės knygytes. Buvo uolus knygų platintojas. J. Angrabaičio pavadintas ne knygnešiu, bet knygvėžiu.

²¹ J. Arnto maldaknygė „Rojaus darželis, pilnas krikščionišku viežlibyščiu...“ buvo perspausdinama labai dažnai, todėl leidimo metus nustatyti sunku.

pūdų knygų, aš Antanavičiui iš viršaus mokėjau visą 50 rublių, ir jis buvo tuomi labai patenkintas.

Angrabaitis per mano protekciją įstojo pas Otto v. Mauderodes Tilžeje į spaustuve per korektorių, ir iš ten kiek tik galėdamas patarnavo tikėtai tikybos reikalams, kas v. Mauderodei ir nešė gerą pelną. Paprastieji ir žmonių reikalai Angrabaičiui nerūpėjo. Jis pralobo ir buvo labai mandrus.

Man Bitėnuos įsitaisius spaustuve, [norint] duoti darbininkams darbo, reikėjo ieškoti spaudos darbų nebojant kokios įtalpos, kokios naudos tokie darbai galėtų atnešti visuomenei. Tai draugas Sliūpas atsiuntė į spaudą iš vokiškos kalbos verstą brošiūrėlę po vardu „Dievas, dangus ir pragaras“²². Toji brošiūra savyje talpino daugiaus prieš pastovincią religiją sakinius, vadindamas pačią krikščionijų tikyba Kruvinoji drama, išguldinėjant, kad krikščionybė — tai visos žmonijos didžiausia nelaimė.

Man tą brošiūrpalaikę bedirbant, atsilanko iš Tilžės Jonas Kriaučiūnas, palydimas Davainos Silvestravičiaus, tuodu ponu, be mano sutikimo pasiima 2 tokias brošiūrpalaikes ir nežinia kokiais sumetimais perduoda tas brošiūrpalaikas Angrabaičiui, kuris tuojaus pas katalikų kunigą Januškovskį, tas Januškovskis tuojaus susineša su liuteronų kunigužiu Hameriu²³ Ragainėje ir iškelia prieš mane skundą, kuris pagal daktaro Sauerveino atskaitą būtų man apie du metu baudžiamos kalėjimo turėjusi įgabenti. Apie 8 kartus buvau šaukiamas į teismą, bet vis man negalėjo įrodyti, kad aš tokią brošiūrą platinau, vis vyriausias liudininkas buvo Angrabaitis, bet Angrabaitis negalėjo įrodyti, kad aš tą brošiūrą platinau. Taip traukėsi byla apie pusantų metų ir galiausiai mane išteisino, nes niekas negalėjo pakankamai įrodyti. Davaina Silvestravičius, daug kartų kviečiamas kaip liudininkas, neatvyko, o Jonas Kriaučiūnas, kaip visų tų šposų kaltininkas, išsisukinėjo iš liudininkų.

Už tai aš ant Angrabaičio iki šiai dienai neturiu geros širdies, tegul jis sau Krokuvoje su skaplieriais prekiauja ir pelnos dangišką karalystę.

Ambrazaitis²⁴ Klaipėdoje. Kuomet man prisiėjo apleisti Bitėnus ir persikelti į Klaipėdą su spaustuve, aš turėjau vilties ten su spaustuve geriaus išsilaikyti, negu Bitėnuose. Lietuva, atgavusi spaudą, dar tik Mauderodės ir Senkės²⁵ spaustuves lankė su kokių spaudos darbu. Pas mane, nors ir pigiaus spausdinau, tai tikiusiai sautos davėjai nuo manęs labai šalinosi su darbais, o svietiškos pažiūros ponai buvo mane daug kartų nugavę, tad aš turėjau vilties tokioje Klaipėdoje iš aksidencijos darbų išlaikyti spaustuve, o iš mano paties išleistų knygų bei kitų dalykelių gana gerai spaustuve išlaikyti ir savo šeimyną išmaitinti. Bet man su spaustuve ten nusikėlus, pasirodė nelaukti dalykai. Detailistai kupčeliai

²² Mostas J. Dievas, dangus ir pragaras. [Ateist. apybraiža. Iš vok. k. vertė J. Sliūpas. Bitėnai, M. Jankaus sp.], 1893. — 18 p.

²³ Albertas Heinrichas Hameris (1836—?) — Ragainės lietuviškosios parapijos kunigas.

²⁴ Fricas Ambrazaitis (apie 1865—1915) — vienas iš svarbiausių „Apžvalgos“ leidimo organizatorių. Originale — Ambrozaitis.

²⁵ Julius Senkė (apie 1842—1919) — vienas iš žymiausių Lietuvai skirtų knygų leidėjų spaudos draudimo metais. 1889 m. nupirko bankrutavusią E. Vejerio ir L. Arnolto spaustuve, kurią vėliau pavadino savo pavarde.

atlaikė posėdį, kur miesto rodininkas Sulcas, šiandien burgamistras Klaipėdos, patarė naują spaustuvę su visa kuom boikotuoti, to ir Klaipėdos pirkliai prisilaikė. Vien iš pardavimo tų mano maldinių ir kitokių knygelių išsilaukyti su didele šeimyna nebuvo įmanoma. Pasipynė, kad ponai vokiški konservatyvai Klaipėdos apskrityje neturėjo savo organo, tie, mano spaustuvę tam norėdami panaudoti, susitarė išleisti „Memeler Neueste Nachrichten“, už kurį žadėjo man nepriteklių padengti, vienok man prie tų nachrichtų apie 600 markių pridėjus, ponai ištrūkį padengti atsisakė, taigi man teko tą „Nachrichten“ sustabdyti ir ištrūkis liko nepadengtas²⁶. Tada bandžiau lietuviškus konservatyvus suvienyti ir išleisti dukart per nedėlę „Apžvalga“²⁷, laikraštį, kuris pasektų lietuvių politiką. Tuojau radosi vyru, kurie tą mano užmanymą žadėjo paremti, ponas Jokubas Bruožaitis²⁸ iš Vėveriškių dėjo net 5 markiūs ant tėvynės labo. Susitarė vyrai: Lebartis²⁹, Peteraitis³⁰ ir Ambrazaitis už neilgo reikėjo eiti į rinkimus atstovo į ciecorystės seimą. Ten man su vokiškais konservatyvais Guba³¹, Sperber³² ir Hofrichter³³ bei Sembrickių³⁴ pasitarus, jie atsisakė nuo savo kandidato prieš nacionalliberalų Svabaką³⁵. Pasitarus su mūsų ištikimaisiais, pastatėme kandidatų į ciecorystės seimą Jurgį Strėkį³⁶ iš Jakštelių. Pasirodė, kad dabar „Apžvalga“ buvo geras ginklas, ir ant Jurgio Strėkio vardo susirinko apie 11000 balsų. Svabaks gavo bemaž tiek jau, bet socialdemokratams turėjo 1800 balsų, ir kur tie prisidės, ten bus ir laimėjimas. Vienok Jurgis Strėkis negalėjo su socialdemokratais susitarti, tokiu tai atveju išvažiavo į reichstagą Svabakas. „Apžvalga“ vis daugiau skaitytojų įgijo, ir jau buvo galima be kokių priedų išsilaukyti, bet atsirado tokių negerumų, kad į leidėjus pasipiršo savo vardą duot dėl pildymo spaudos įstatymo Ambrazaitis. Taigi per paštą abonentų pinigūs galėjo tik Ambrazaitis įsitraukti, nors Lebartis buvo kasininku, bet tas Ambrazaitis 600 markių pinigų neišdavė, ir taip man su

²⁶ Juodraštyje nurodyta, kad „laikraštis išsilaukė vos 2 mėnesius“ (F. 103, b. 128, lap. 3).

²⁷ „Apžvalga“ — lietuvių buržuazinis liberalinis laikraštis, ėjęs 1911—1914 m. Klaipėdoje. Leido Klaipėdos ir Silokarčiamos (Silutės) valsčiaus „Lietuviškoji skyrimo draugystė“.

²⁸ Jokubas Brožaitis (1867—1928) — Mažosios Lietuvos lietuvių buržuazinis veikėjas, spaudos darbuotojas, vienas iš aktyviausių „Apžvalgos“ steigėjų.

²⁹ Jurgis Lebartas (g. apie 1880—?) — Mažosios Lietuvos lietuvių visuomenės veikėjas. Iki Pirmojo pasaulinio karo — spaustuvininkas, laikraščio „Apžvalga“ dailininkas. Įėjo į 1922 m. sudarytą Vyriausiąją Mažosios Lietuvos gelbėjimo komitetą, buvo Klaipėdos krašto lietuvių susivienijimo centro v-bos narys.

³⁰ Jokubas Pėteraitis (apie 1864—1930) — vienas iš „Lituania“ spaustuvės veikėjų.

³¹ Džemas Guba (James Gubba) — Vokietijos konservatorių partijos veikėjas, dvarininkas.

³² Kurtas Sperberis — Vokietijos konservatorių partijos veikėjas, Priekulės dvarininkas.

³³ Hofrichteris — Vokietijos konservatorių partijos veikėjas, vienas iš šios partijos leidžiamo organo „Memeler Neueste Nachrichten“ šeimininkų.

³⁴ Johanas Karlas Zembrickis (Sembritzky, 1856—1919) — Mažosios Lietuvos vokiečių istorikas. 1883—1891 m. Mozūrijoje dirbo liaudies švietimo, etnografijos darbu.

³⁵ Feliksas Svabachas (?—1928) — Vokietijos nacionalliberalų partijos veikėjas, Klaipėdos ir Silutės apskričių deputatas Vokietijos reichstage.

³⁶ Jurgis Strėkis (1861—1938) — ūkininkas, Mažosios Lietuvos nacionalinio judėjimo dalyvis, kandidatas į Vokietijos reichstagą.

šeimyna atsiėjo apie du mėnesius dirbti be jokio užmokesnio, kas galiausiai nebuvo galima, ir aš buvau priverstas spaudą „Apžvalgos“ sustabdyti. Tada mano prietelius Enzys Jagomastas³⁷ Tilžėje spausdino „Apžvalgą“ po 50 markių už numerį, bet man nemokėjo nei po 17 markių už numerį. Tada mano veikėjai sumanė nuo manęs dar likusią dalį spaustuves išveržti ir tai tokiu būdu. Aš su spaustuve buvau persikraustęs į Anso Kunkelio³⁸ gyvenimą ir tam nebuvo už kelis mėnesius nuomos už butą nemokėjęs, tas pakėlė skundą ir išpantijo mano spaustuve, tai dabar nieks neliko, kaip spaustuve parduoti, ir tai už tik kelis šimtus litų. Pirkėjai buvo Ambrazaitis, Lėbarts ir Pėteraitis. Tie man 700 markių piningais užmokėjo, o likusius 2000 markių Kunkis, žinoma, diriguojant Ambrazaičiui, apstatė, nors jis sakė turįs gauti 3000 markių, bet jis apstatė 2000 markių ir, iki kol provos išeis, tai ponams Ambrazaičiui ir kompanijonams nereikės už spaustuve mokėti. Taip aš su dalimi šeimos parsidanginau vėl į Bitėnus, o žmoną palikau su visomis mano išleistomis knygomis prekiauti Klaipėdoje, alėjo, kur silkėmis kupčiaujama, idant kiek piningų parinkusi, mums dėl išsimaitinimo Bitėnuose prigelbėtų. Mano žmona³⁹, žinoma, norėdama mums daugiau maisto prisiųsti, pati nuo maisto per daug nusitraukė ir galiausiai smarkiai susirgo, iš blogo maisto kraujas pavirto į pūlius ir po didžiųjų kančių 1913 metų liepos 27 dieną numirė. Klaipėdos didvyriai vis man kalbėjo: „Mes gerai žinome, kad žemaičiai Jankų baisiai nugavo, bet pasirodė, kad klaipėdiškiai tai daug didesni žulikai už žemaičius. Zemaičiai neturėjo už knygas bei laikraščius mokėti, jie, rods, mokinys, pastogo daktarai, inžinieriai, teisėjai ir kunigai, ir man reikėjo prie „Aušros“ likimo nuo 1883 metų iki 1886 metų su viršum 4000 markių savo suskūpuotų piningų pridėti, kuriuos per pusę žadėjo gražinti Jurgis Mikšas⁴⁰, bet jis greitai subankrutijo, ir tie liko ant garbės tų ponų, kurie šiandiena save išsikelia kaip „Aušros“ leidėjai.

Kada pirmesniuose rinkimuose į reichstagą, negalėdami išrinkti savo atstovo, buvo priversti ar su viena, ar kita partija susijungti, o kad tie ponai konservatyvai, ainiai vokiškųjų raubriterių⁴¹, į lietuvininkus su panieka žiūrėjo, tai jie su lietuvininkais į kompromisą neįsileido, tai lietuvininkai privalė susidėti su nacionalliberalais. Nacionalliberalų vadas Svabakas tą padėjimą suprato ir tą padėtį puikiausiai išnaudojo. Kada lietuvininkų kandidatas Gaigalaitis⁴² į pirmą perskyrį neparėjo, tai švabakiniai prižadėjo lietuvininkams labai daug, daugiausiai, o tokiu tai būdu visi lietuvininkai savo balsus atidavė už Svabaką. Tarp lietuvininkų ir švabakininkų buvo padaroma sutartis, kad ateinančią kartą visi nacionalliberalai skirs kokį kandidatą, kurį lietuvininkai pastatys. Tas iš

³⁷ Enzys Jagomastas (1870—1941) — Mažosios Lietuvos lietuvių visuomenės veikėjas, publicistas, knygų leidėjas. Originale — Enzys Jagomastas.

³⁸ Anas Kunkis — Klaipėdos knyginkas. Jo namuose 1812 m. M. Jankus nuomojo patalpas spaustuvei.

³⁹ Ona Jankuvienė (1866—1913) — M. Jankaus žmona.

⁴⁰ Jurgis Mikšas (1862—1903) — Mažosios Lietuvos visuomenės veikėjas, nuo 1883 m. oficialusis, vėliau faktiškasis „Aušros“ redaktorius ir leidėjas.

⁴¹ Raubriteriai (germ.) — riteriai plėšikai.

⁴² Vilius Gaigalaitis (1870—1945) — Mažosios Lietuvos lietuvių klerikali iš visuomenės veikėjas, evangelikų liuteronų kunigas. 1903, 1908, 1913 m. išrinktas į Prūsijos landtagą.

vienos pusės atrodė labai geras, bet ta geroji pusė buvo ant šleкто⁴³ išnaudota. Svabakiniai pasisamdė poną Suišilą⁴⁴, kuris susirado savo draugų lietuvininkų ir jie pastatė sulig kompromiso tekstu „Kuo lietuvininkai norės“ žinoma, Suišilas iš karto pralobo. Ponas Kaitinis⁴⁵ susilaukė taipgi geros dovanos, nes jį dukters svodbę atvažiavo iš Berlyno kaip svečias ponas Svabakas ir net lygiai ne tuščias.

„Aušra“. Kuo laiku visi peticionai bei deputacionai į Prūsijos bei Vokietijos valdžią liko nepaboti, tai tada man papuolė vokiškoje kalboje Prūsų tautos ir valstybės nusidavimai. Tie dalykai padarė man įspūdį, kad Lietuva dar gyva, tik labai mieguista, ir kad ją pribudinti galima ir reikia; o kas labiausiai su Serniaus „Lietuviška ceitunga“⁴⁶ pilnai parodė, kad per spaudą, tikrai galima pabudinti užmigdytus lietuvius. Tai iš vokiškos lietuvių istorijos pasirodė, kad Vilnius, Kaunas — tai buvusios lietuvių neprigulmingos valstijos sostinės, kad toji Zemaitija apgyventa lietuviiais ir t. t. Vienok persitikrinant, kad toji visa Zemaitija aklina suspausta, tokioj padėtyje, kur daugiausiai nieko, tiktai išmirti telieka arba pavirsti į rusus, lenkus, o pas mus, Prūsijos Lietuvoje, buvo neatmainomi pasirodymai pavirsti į vokiečius. Lietuvoje bei Zemaitijoje buvo baisios kliūtys, Rymo katalikų bažnyčia lenkininkų galybėje, kur vienvalinai mokino lenkiškai, ir viskas traukėsi ant sulenkinimo lietuvių. O rusai⁴⁷ buvo uždraudę spaudą su lotyniškai lietuviškomis raidėmis, taipgi ir lietuviškąją kalbą visose valdiškose įstaigose. Už spaudos platinimą aukštos baudmės, net už lietuviškų knygų skaitymą varė žmones į Siberiją ir kalino po visus kalėjimus ilgam laikui.

Sumanyti leisti kokį laikraštį arba knygą nebuvo sunku, bet knygą paplatinti tarp žmonių, surasti skaitytojų, tai jau reikėjo ir drąsos ir pinigų. O pas lietuvininkus, kaip tyčia, jų nebuvo nei pirmo, nei antro. Tokie basanavičiai, šliūpai, tai buvo maladec vyrai, kuriuos pasisėkė buklumu prie lietuviškos spaudos darbo privilioti. Daug važinėčiau į Lietuvą pas pasižymėjusius vyrus, bet veltui buvo laukti iš tų lietuviškųjų vyrų bent kokio atsakymo. Kokis tai Baranauskas, garbingas vėlesnis vyskupas, vienas iš daugumos, atsiliepė man vokiškoje kalboje, kad mano užmanymas — tai beprotystė, nes vietoje kad juos, lietuvius, pamokines, aš juos nubludysiu į Siberiją. Lietuviškoji šviesuomenė visa per dėm moka lenkiškąją kalbą ir gali visa lenkiška rašliava pasinaudoti, ir tuomi baigta.

Ragainėje Šepės spaustuvė⁴⁸ nusipirko žydelis Albanas ir jo drau-

⁴³ Ant šiekto (germ.) — blogas, prastas.

⁴⁴ Mikelis Suišelis (1879—1932) — ūkininkas, konservatyvus Mažosios Lietuvos lietuvių visuomeninis politinis veikėjas, Vokietijos nacionaliberalų partijos šalininkas.

⁴⁵ Mikėlis Kaitinis (1850—1939) — konservatyvus Mažosios Lietuvos visuomeninis politinis veikėjas, aktyvus „Lietuviškos konservatyvų d-jos“ narys. Platino spaudą, reiškėsi kovoje dėl lietuvių kalbos mokyklose.

⁴⁶ „Lietuviška ceitunga“ — laikraštis, 1878—1940 m. ešes Klaipėdoje.

⁴⁷ M. Jankus nepagrįstai caro valdžios vykdomą rusifikavimo politiką priskyre isai rusų tautai.

⁴⁸ Šepės (1870?—1880) spaustuvė, mažai žinoma. 1880 m. ją nupirko J. Albanas ir K. Kibelka.

gas Kristupas Kibelka⁴⁹; lietuviškas literūrų rinkėjas ir dar mokęš ūaniai lietuvišką kalbą. Zydėlis Albanas spekuliuo ant lietuviškos spaudos, kuri prūsiškoje Lietuvoje dar davė geroką pelną. Tai Albano bei Kibelkos spauštuvė ieškojosi darbo savo spauštuvei, o kad aš buvau 1882 metais Tilžėje pas von Mauderodę savo „Lietuviškas dainas“⁵⁰ spausdinęs, tai Albanas ir Kibelka buvo tankus svečias pas mane Bitėnuose su visokiais spaudos projektais. Buvo daug pasitarta apie išplatiniimą lietuviškos spaudos Lietuvoje. Kibelka kartais lankė pas kunigą Sederavičių Sudarę dėl maldinių knygų spausdinimo, vienok kunigas Sederavičius kažin kokiais sumetimais su Kibelka nesulygo, o ėmė knygas iš Tilžės nuo kunigo Cabermano. Aš vis derėjaisi apie periodiškos spaudos ir laikraščio leidimą su lotyniškomis raidėmis, kuriuos būtų galima platinti ir Lietuvoje. Vieną gražią dienelę vėl pas mane Bitėnuose lankėsi spauštuvininkas Kibelka ir pranešė, kad tą laikraštį, kokį aš maniau leisti, žada leisti kokia bendrovė iš Rygos.

Pasirodo, kad Sernius, norėdamas prisidėti prie tokio darbo, bet savo spauštuvėje negalėjo to darbo atlikti, nes jo kompanijonas Holcas⁵¹ buvo davęs pasižadėjimą Klaipėdos vokietininkams lietuviškus raštus, kokios tautiškaai lietuviškos pakraipos, savo spauštuvėje nespausdinti, už tai, žinoma, gavo iš šliaužiojančių banko (reptilicų fondo) dides subsidijas.

Jurgis Mikšas iš Tilžės gimnazijos buvo atleistas pagal jo, Mikšo, pasakymą dėl lietuviškumo. Grįžti prie bandos ir laukus arti jis jau nenorėjo, tai jis taisėsi stoti į Holco bei Serniaus spauštuvę⁵² mokyti literas rinkti, o išmokęš jau turėti lengvesnį pagyvenimą, ne kad laukinin-kauti. Sernius buvo su tuomi sutikęš, bet Holcas bei Sernienė buvo prieš tai, nes Mikšo tėvai skaitėsi gana turtingi gyventojai, o Mikšas, pramo-kęš spauštuvės darbus, įsitaisys savo spauštuvę ir tokiu būdu bus Holco ir Serniaus spauštuvei konkurentas. Tilžės Postas⁵³ bei Reilenderis⁵⁴ Mikšą į literūrų rinkėją, nežinia kokiais sumetimais, taipgi nepriėmė. Tuo metu Mikšui pasisekė vietą gauti kaip literūrų rinkėjui Ragainėje, Albano bei Kibelkos spauštuvėje. Sernius, rods, susirašinėjo su Vište- liausku, Miliausku, Konevičium⁵⁵ ir Basanavičium. Tai Sernius priveliijo Mikšą, kaip atsakančią redaktorių, nes pagal spaudos įstatymą turėjo ant kožo periodiškos spaudos numerio būti, kas spausdina, kas leidžia spausdinti, kas atsakančias už įtalpą kaipo redaktorius. Mikšas, tarp kit-

---

⁴⁹ J. Albano ir K. Kibelkos spauštuvė veikė apie 1880—1884 m. Ragainėje. Vėliau ją nupirko Julius Zybertas.

⁵⁰ Lietuviškos ir senausos dainu knigeles, išleistos nu M. Jankaus. — Tilžė, sudaryt. lėšos, O. Mauderodės leid. ir sp., 1882. — 36 p.

⁵¹ Heinrichas Holcas (Holz, 1826—1894) — kultūros darbuotojas, pirmas Mažosios Lietuvos knygų leidėjas, su kuriuo pradėjo bendradarbiauti Didžiosios Lietuvos inteligentai.

⁵² Holco ir Serniaus spauštuvė veikė 1875—1914 m. Klaipėdoje. Įsteigė Heinrichas Holcas, jo kompanionu nuo 1879 m. buvo Martynas Sernius.

⁵³ Christofas Adolfas Erdmanas Postas (1818—1886) — spauštuvininkas. Jo įmonė ikė 1842—1886 m. Tilžėje.

⁵⁴ Julius Reilenderis (Reylander J., 1811—1901) — Tilžės spauštuvininkas.

⁵⁵ Jonas Konevičius (1835—po 1915) — tautosakininkas, bibliografas, spaudos darbuotojas.

ko, gana gerai suprato lietuviškosios kalbos gramatiką ir taisykles, taigi jam pavedė tvarkyti drauge ir rašybą. Vištelausko „Vitolorauda“⁵⁶ buvo labai netilietuviška, su visais pevnasciais⁵⁷. Ir kitų rašyba taipgi nebuvo geresnė, ten knibždėjo slaviškų išsitarimų, taip kad prūsiškas lietuvininkas suprasti negalėjo. Laikraštį leidžiant buvo numatyta, kad Basanavičius taisyts ir lygins rašybą, vienok Basanavičius vėl norėjo taisyti rašybą pagal Ožkabalių užgaidas, su visokiomis niekur netinkančiomis galūnėmis, kurios iki tol jokiam lietuviškame rašinyje nebuvo vartojamos. Tai dabar Mikšas taisė rašybą pagal Kuršaičio „Keleivį“⁵⁸. Vienok šiaip bei taip reikėjo visus atsiųstus spaudai rašinėjus iš naujo perrašinėti. Dar prisidėjo medžiagiškos sunkenybės, nes skaitytojų, vietoje 700 susirado⁵⁹ 70, kurie mokėjo už metų 12 numerių po vieną rublį, arba 2 markes. Mikšas savo pinigų neturėjo, vienok jis tikėjosi, kad paskelbus dr. Basanavičių per leidėjus, tai Basanavičius už spaudą, ekspediciją, paštą ir kas toliaus užmokės. Ant visos pradžios atsiuntė į tris kartus Martynas Sernius 149 markes, Vištelauskas neprašytas atsiuntė 50 markių, o Mikšo sesutė Svelnienė atidavė pačiam Mikšui 100 markių. Jei iš visų skaitytojų 140 markių prisidėjo, tai užteko tik už spaudą bei rišimą pirmų keturių numerių „Aušros“; už paštą suvis nieks neliko. Basanavičius atsisakė savo leidėjystės ir atsisakė nuo bet kokio mokėjimo už spaudą bei kitas išlaidas. Spautuvininkai laikėsi prie Mikšo, kurie gerai žinojo, jog Mikšo tėvai yra pasiturį ir užmokės už spaudą. Vienok Mikšo tėvai taipgi atsisakė už savo sūnaus skolas mokėti, ir dabar Mikšui nieks neliko, kaip nuo „Aušros“, je, ir nuo spaudos pasitraukti. Jei kas pasakytų, būk Mikšas dėl kokių meilužių apleido Ragainės spautuvę, tai gali tik Basanavičiaus prasimanymai būti. Mat Basanavičiui buvo išrokavimas kitus apkaltinti, kad jis pasilikytų savo švarias rankas.

Toliaus buvau aš užsiėmęs išleisti 1884 metams „Aušros kalendorius“. Mikšas prižadėjo visą spausdinimą prižiūrėti ir korektūrą sutaisyti, aš už tai Mikšui prižadėjau atiduoti pusę pelno, tai ant kalendoriaus ir užrašėme — leidžia M. Jankus ir J. Mikšas. Vienok aš gerai žinojau, kad Mikšas jokių pinigų neturi, tai aš užmokėjau už spaudą bei rišimą vienuolika šimtų markių. Kalendoriui jau pusę atspausdintam, prapuola Mikšas iš Ragainės, kiek iš jo parašytos gromatos matyti, jis išbėgo į Lietuvą. Dabar liko man vienam pačiam Ragainėje ir užbaigti kalendorius.

Kada kalendorius per vėlavai iš spaudos išėjo, pasidarė sunkumų jį parduoti. Visos korespondencijos dėl „Aušros“ man pateko, su didžiais raginimais leisti tolyn „Aušrą“ atsiuntė kunigas Aleksas Burba⁶⁰ 50

⁵⁶ Kraševskis J. I. Vitolorauda. Giesmė iš padavimų Lietuvos per J. I. Kraševskį lenkiškai surašyta. . . D. 1—3. — Poznanė, aut. lėšos, J. I. Kraševskio (v. Lebinskio) sp., 1881—1882.

⁵⁷ Pėwnas (pol.) — tikrumas, panašumas, įsitikinimas.

⁵⁸ „Keleivis iš Karaliaučiaus“ — savaitraštis, leistas 1849—1880 m. Karaliaučiuje. Redagavo Fr. Kuršaitis. Juodraštyje nurodyta, kad rašyba taisyta ir pagal A. Sleicherio taisykles (F. 103, b. 128, psl. 5).

⁵⁹ Juodraštyje nurodyta apie 75 (F. 103, b. 128, psl. 5).

⁶⁰ Aleksandras Burba (1854—1898) — poetas, publicistas, vertėjas, katalikiškos pakraipos JAV kultūros ir visuomenės veikėjas, kunigas.

rublių ir dar kitas žmogus 20 rublių. Tai už 5 numerį „Aušros“ lygiai užteko. Pagal pirmąją sutartį, aš Basanavičiui pasiūniau esamus dėl „Aušros“ rankraščius ir dar abonentų sąrašą, kurį Mikšas buvo užrašęs rusiškai, o aš tuo metu rusiškai nemokėjau, kad tad Basanavičius sutaisytų rankraščius dėl 5 numerio ir atsiųstų abonentų adresus vokiškai perrašytus. Kas truko apie 3 nedėles. Jau spalius, reikėjo, kad 10 numeris „Aušros“ išeitų, dabar dar 5 nėra gatavas. Man tie dalykai gana rūpėjo, vienok juos iki vėl į tikrą taką atgabenti buvo sunku. Tad tarp korespondencijų rašė ir Jonas Šliūpas, kurs tuo metu pavargęs užsilaikė Sveicarijoj, kad jis važiuoja į Cilės respubliką ir ten užsiims fermeriauti. Zinodamas jo padėjimą ir jo reikalingumą prie lietuviškos valnos spaudos, aš jį parsikviečiau į Bitėnus, kur jis ir atvyko. Tai dabar man rodos, gali-mybės dėl lietuviškos spaudos stipriai pasidarbuoti. Kad pas mane taip-ty liuosų piningų nebuvo, tad aš susitariau su Šliūpu „Aušros“ spausdinimą perkelti į Tilžę pas Mauderodę, tas pons Mauderodė mane jau nuo pirmiaus gerai pažino ir su mano pasiūlymu „Aušros“ spausdinimą kredituoti iki 1884 metų pradžios, su kuom Mauderodė sutiko. Dabar per du mėnesius išleidome 6, 7, 8, 9, 10 numerį ir tuomi užbaigėme 1883 metus. Gerus prospektus išsiuntinėjome po visą Lietuvą: „Aušros“ prenumeratą pakėlėm ant 4 rublių metams, ir ant džiaugsmo susirinko 240 abonentų, kurie už „Aušrą“ apsimokėjo, tokiu tai būdu „Aušros“ gyvenimas buvo galimas. Tik su tais kalendoriais pasidarė sunkenybių, nes juos vargais negalais pardavėme tiktai 8000, o 2000 liko, vos tik sugrįžo išdėti piningai.

Dėl abonentų rinkimo važiauvau aš į Marijampolį, ir ten man sekė per protekciją pono Petro Kriaučiūno⁶¹ 100 egzempliorių „Aušros“ už nužemintą prekę ant visų metų parduoti. Kiekvieno išėjusio numerio po 100 knygelių siūsdavau į Eitkūnus, ten Kramerio speditionui⁶², iš ten ponas Jakūbauskas, aukštas muitinės valdininkas, persinešdavo į Virbalį, o iš ten, veždamas savo sūnams, kurie lanko Marijampolės gimnaziją, kas nedėlę kartą maisto bei skalbinių, nuveždavo ir „Aušros“ bei kitas knygeles.

Galiaus Šliūpas turėjo nuo „Aušros“ ir iš Bitėnų pasitraukti, mat vokiečiai sumanė, kad Šliūpas panslavistas, ir jam įsakė laike 48 valandų Prūsiją apleisti. Dabar man išpuolė su „Aušros“ leidimu vienam rūpintis, vienok taip atsitiko, kad vėl atsirado Mikšas, kuris apsigyveno pas mane dabar Šliūpo vietoje ir taisė lietuviškus raštus. Mikšo vėl atsiradimas buvo surištas su kokia tai pabauda. Mikšo švogeriis turėjo dvariuką netoli kokios valstybinės girios ir mėgo kartais pagire šaudyti stirnas. Prieš tą Svelnių girininkas dėl kažin kokių sumetimų pakėlė skundą, ir Svelnių nubaudė. Mikšas kažin kodėl parašė tam girininkui bevardę gromatą ir smarkiai įžeidė girininką, kuris surado, kad gromata rašyta Mikšo randa ir Mikšas tapo prasudytas 3 ar 4 nedėles, savaites kalėti. Kada jis iš naujos Bitėnuose pasirodė, tai jis buvo sąvo pabaudą atlikęs.

⁶¹ Petras Kriaučiūnas (1850—1916) — lietuvis pedagogas, kultūros veikėjas. Už „Aušros“ platinimą atleistas iš mokytojo pareigų.

⁶² Spedition (germ.) — nusiuntimas, išsiuntimas.

Nuo 1884 metų 3 numerio „Aušros“ pasirodymo visas „Aušros“ likimas vėl likosi mano vieno rankose, vienok dabar pasidarė tas nemalonus, kad Sliūpas „Aušrą“ apleisdamas, pasinėšė ir visus „Aušros“ abonentų piningus. 4 numeris „Aušros“ vėl ėjo mano kaštu ir atsakomybe, nors dėl mandagumo uždėjome parašą, kad leidžia Lietuvos mylėtojai už piningus skaitytojų, nors Lietuvos mylėtojai, kurie piningus davė, buvau tuo tarpu tiktai aš vienas. Reikėjo 1885 metams išleisti „Aušros kalendorių“, tai iki galo 1884 metų man reikėjo už spaudą bei rišimą, paštą bei kitas išlaidas padengti su 2500 markių. Už naujus metus, 1885, nesusirinko tiek skaitytojų, kad būtų galima apmokėti. Už darbus Mauderodei turėjau duoti vekselius, kuriuos jis valstybės banke užstatė, o kaip laikas nubėgo, man atsiėjo tuos vekselius išpirkti ir vėl savo piningais. Tai iki 1885 spalio mėnesio buvo mano padengtas nedidelius su 4200 markių. Mikšas tada „Aušrą“ perėmė ant savo rokundos ir prizadėjo man pusę mano išdėtų piningų — 2100 markių gražinti. Mikšui „Aušrą“ perėmus, abonentai dar daugiau susimąžino. Kas buvo priežastis, tai sunku atspėti, rods, bažnytinė galybė ant to smarkiai paveikė, ir „Aušra“ 1886 birželio 25 dieną užbaigė savo skurdų gyvenimą. Basanavičiaus atvirutė, man 1886 metais atrašyta, kad, girdi, aš Mikšui abonentą už 1883—84—85—86 „Aušrai“ prisiunčiau. Rods, Basanavičius į „Aušrą“ paskiaus labai mažai terašė, jis buvo apsiėnijęs vokietai žmoną Eleonorą Moel ir su ta turėjo džiaugsmo gyvenimą, tai ir „Aušros“ reikalai jam nebuvo pirmoji vieta. Daugiausiai „Aušrai“ rašydavo Sliūpas, ir tuomi atsikaltino už 1884 metais paneštus „Aušros“ abonentų piningus. Mikšas pradėjo vienas pasilikęs prie „Aušros“ pataikauti lenkuojančiai kunigijai, o tokiu būdu atsimetė nuo „Aušros“ skaitymo valnesni, iki tol „Aušrą“ palaikę skaitytojai. „Aušra“, netekusi skaitytojų šelpėjų, turėjo pasiliauti, nes lemta buvo, kaip mūsų daug kam reikėjo badu numirti.

Jau tuo metu lietuviškoji spauda buvo savo priešų įsigijusi. Ne tik rusiškoji valdžia, bet daugiausia tai lenkuojanti dvasiškija, kuri norėdama savo žveriškus nagelius paslėpti, būk ji prieš lietuviškąją spaudą nieko neturinti, vienok, bijodama savo gerą padėjimą galinti į pavojų pareiti, išleido „Apžvalgą“, „Sviesą“, „Tėvynės sargą“, kuris ne tėvynę, bet tik kunigų ponavojimą sergėjo, kad jis jiems nekaip iš rankų pasprustų. Išleido daugybes visokių brošiūrų „priešaušrių“⁶³, kurios turėjo nuetelbti lietuviškąją tautiškąją spaudą, o kas tuomi tarpu ir savo mierį atsiekė. Visokios čerkšdavatės, pagundytos kunigėlių, ėjo ir skundė visus tuos, kurie lietuviškas tautiškas knygeles platino, ir dalis tųjų buvo susodinta kalėjimuose, dalis išsiųsta tai į Viatkos, tai į kitas Sibirijos gubernijas, iš kurių labai maža dalis tesugrįžo atgal.

„Aušrą“ atgaivinti jau nebuvo galima, nes visos bažnyčios varė smarkią propagandą prieš „Aušros“ atgaivinimą ir piršo, ir gyrė „Apžvalgą“ bei „Sviesą“. Nors tuodu laikraščiu buvo palaikomi lenkuojančios kunigijos, bet taipgi ilgai neišgyveno, bet, taip kaip ir „Aušra“, badu nu-

⁶³ „Prieszausris“ — rankraštinis laikraštėlis, leistas Marijampolėje apie 1884 m. Redagavo J. Mačys (Kėkštas), padedamas K. Griniaus (Varnaičio). Iš viso pasirodė nuo 5 iki 12 numerių.

mirė, iš ko radosi puvimo šventė pas lenkuojantį klerą bei kitus lenkiškos bažnyčios sargus. Bet tas puvimo džiaugsmas taipgi visam amžiui nepateko, nes vietoje „Aušros“ atsirado ir daugiaus tautiškos literatūros, kuri su laiku vėl tiek įsistiprino, kad jau [nei] lenkaujantys bažnyčios sargai, nei rusiškoji valdžia neįstengė lietuviškąją spaudą sulaikyti. Rusai patys įžiūrėjo, kad Nemuno srovę sulaikyti negalima ir ją laikyti — beprotystė. Jie savo laiku taip naiviai pasiaiškino, kad jie lietuviškąją spaudą visai nebuvo uždraudę, o draudę tiktai lietuviškai lenkiškąjį žargoną. Rusai buvo įsitikinę, kad lenkai darys visas pastangas, kad lietuvis sulenkti ir tuomi prieš rusus jau būtų galybė. Tiek apie „Aušrą“.

„Apšvieta“. Leidėjas — „Lietuviškoji mokslų draugija“ Amerikoje redaguoją Jonas Sliūpas. Kada nusidangino į Staurines Amerikos valstijas kunigas Aleksandras Burba, tada Amerikos lietuviai pradėjo smarkiaus už savo lietuviškas teises sukrusti, susiglausti į lietuviškas draugijas. Tas didis skirtumas pažiūrų tarp Sliūpo ir kitų ten esamų srovių kiek sušvelnėjo, nes Burba sau skaitliavo, kad Sliūpas — tai vyriausia asis, apie kurią sukasi sveikas lietuviškos tautos gyvastis. Taigi, nors Sliūpas vis skėlėsi prieš kunigiją, tai dabar pasirodė, kad toks Burba buvo vyras, kunigas katalikas, bet drauge ir tikras lietuvis, kuriam pirmoje eilėje rūpėjo lietuviškos žmonijos likimas, o ne kokia tai pelninga organizacija, kurios centrai toli nuo lietuviškos tautos laimės, o kurioms rūpėjo tiktai viešpatavimas savo paties, o ne mūsų vargstančių žmonių gerovė.

Insisteigė „Lietuviškoji mokslų draugija“⁶⁴, kurią savo laiku projektavo dr. Zauerveinas, o vėliaus ir kitas dr. Basanavičius, bet jie, būdami prakilnios dvasios, didelių užsimojimų, vienok pavargę bepinigiai.

Tokiu tai atveju, tie dalykai liko ant ilgesnio laiko pastumėti, iki kunigas Burba su Sliūpu susitarę, tarp Amerikos lietuvių įgyvendino. Kunigas Burba darė pastangas, kad Sliūpas baigtų medicinos mokslą su daktaro titulu, tai dabar Amerikoje įsisteigė toji „Lietuviška mokslo draugystė“, o savo organu išleido kas mėnuo kartą laikraštį „Apšvieta“, kurią man prisiėjo spausdinti. Vienok mano spaustuvė Tilžėje buvo iš varžytinių per teismo anstolį parduota⁶⁵. Bet, kad Sliūpas su Burba žadėjo tvirtai laikraštį „Apšvieta“ palaikyti, tai aš, susigriebęs vėl mažumą piningėlių, kiek ant naujos spaustuvės primokėti reikalinga, tikėdamas, kad spaustuvė turės darbo ir kiek užpelnys, tai vis bus galima, turint spaustuvę savo rankose, šį arba tą naudinga dėl lietuviškos spaudos padaryti ir gero. Dabar bet mano speliojimai pavirto į nieką, mat Sliūpas su Burba susivaidijo ir buvo jau aišku, kad „Mokslo draugystė“ subankrutuos, o aš su savo spaustuve Bitėnuose liksiu be darbo, be užpelno, o su laiku, negalėdamas už spaustuvės įtaisymus reikiamas dalis apmokėti, taipgi papulsiu į tą patį bankrutą, kaip atsitiko pirm kokio laiko su mano spaustuve Tilžėje.

„Apšvietos“ išėjo 14 numerių. Už 10 numerių buvo užmokėta, už 4 numerius liko nesumokėta, mano atminčiai. Rods, liko gera dalis neišpar-

⁶⁴ „Lietuvių mokslo draugystė“ — kultūrinė JAV lietuvių organizacija, veikusi 1889—1896. Įkurta Baltimorėje J. Sliūpo ir A. Graičiūno iniciatyva.

⁶⁵ M. Jankaus įmonė Tilžėje buvo parduota iš varžytinių 1892.VII.23.

duotų numerių pas mane. Vienok juos išparduoti nebuvo galima. Karui pakilus, traukės armijos, degindamos ir pustydamos viską, kas tik po kojų pasipainiojo, taip į apierą teko ir mano dar likęs knygynėlis.

Basanavičius Jonas. Doktoras. Man teko su dr. J. Basanavičiumi susirašinėti jau 1883 metais, nes kaip tiktai Mikšas pasitraukė nuo „Aušros“, o visas „Aušros“ tolesnis gyvenimas papuolė į mano rankas, tai man su „Aušros“ bendradarbiais reikėjo susirašinėti. Taigi ir su dr. J. Basanavičiumi bei Višteliausku, kuriuodu buvo vyriausiu vyru tame darbe. Dr. J. Basanavičius išvertė abonentų antraštes iš rusiškos kalbos į vokišką, kurių tuomi tarpu buvo 75. Taipgi aš tikėjau, kad Basanavičius ir medžiagiškai „Aušrą“ pašelps, nes juk iš tų abonentų skaitliaus negalima „Aušrą“ toliaus leisti. Apie tokį klausimą Basanavičius visados mokėjo išsilenkti. Tai dabar liko viena mano dalis leisti „Aušrą“ toliaus. Apie 1884 metus atsiuntė ant mano vardo visą iki tam laikui subėgusią korespondenciją — apie 800 gramų svorio, čion buvo tiktai susirašinėjimai su nekuriomis asmenimis, daugiausiai apie Basanavičiaus asmeniškų reikalus. Rods, buvo kelios gromatos ir „Aušros“ reikalų dėlei. Basanavičius drauge pasakė, kad jam reikiant iš vietos į vietą persikelti, jis negalys išsaugoti tų rasi vėlesniam laikui naudingų rašinėlių, o todėl juos atsiuntė man į Bitėnus. Vienok visą „Aušros“ koprespondenciją sudarė apie 100 kilogramų, nes visokių ten rašinėlių susidėjo, korespondencijos, kvitos, visokių persiuntimų žinios ir t. t. Vienok, perėmus „Aušros“ visą gyvenimą Mikšui, ten nukako ir dalis korespondencijos. Kur ji galiaus dingo, nėra sužinota, vienok dar likosi pas mane laiškų iš mano susirašinėjimų dėl visokių spaudos dalykų, tarp kurių radosi ir kelios Kraševskio gromatos, kurias man geri svečiai, mane belankydami, pasisavino, ir tie taipgi dėl visa ko dingo. Basanavičius nuo 1884 metų jau abelnai atsisakė nuo „Aušros“ bendradarbiavimo, bet vėlesniame laike, kada „Aušros“ svarba lietuviškam atgimimo laikui ir darbui žadėjo būti garbinga, tai Basanavičius, pavydėdamas arba bijodamas, kad jo garbė nesumažėtų, pagarsino per Amerikoje einantį lietuvišką laikraštį „Vienybė lietuvininkų“⁶⁶ labai bjaurų ir neteisingą straipsnį „Nemalonus ir bjaurus prisidėjimas prie „Aušros“ Jankaus ir Mikšo“⁶⁷. Kas mane taip skaudžiai užgavo, kad po to jau su Basanavičiumi broliais nesivadiname. Basanavičius gerai žinojo, kad jis prie „Aušros“ leidimo visai neprisidėjo, tiktai ant pirmojo numerio, be jo pavelijimo ir žinios tapo pasakyta, kad, girdi, leidžia dr. Basanavičius. Galiausiai Basanavičius užpuolė manęs prašyti „Aušros“ korespondencijos⁶⁸, ant kurios jis nei jokios teisybės neturėjo, grumzdė mano nuopelnus dėl „Aušros“ labai žemai pakabinti, ką Basanavičiaus vietoje padarė Vaclovas Biržiška. Dabar liekas Basanavičius tiktais vienas didvyris ir kiti tiktais dulkiiai ir tiek.

⁶⁶ „Vienybė lietuvininkų“ — JAV lietuvių nepastovios krypties savaitraštis, ejęs 1886—1920 Plimute, vėliau — Niujorke. Įsteigė J. Paukštys ir A. Pajaujis.

⁶⁷ Basanavičius J. Mikšas: ir Jankus prie „Ausros“. — Vienybė lietuvininkų, 1903, spal. 21, Nr. 42, p. 498—500; Nr. 43, p. 512—514.

⁶⁸ J. Basanavičiaus ir M. Jankaus susirašinėjimas dėl „Aušros“ korespondencijos buvo paskelbtas ir spaudoje: Basanavičius J. Kur yra „Ausros“ archyvas. — Vienybė lietuvininkų, 1903, liep. 1, Nr. 26, p. 306—307; Nr. 27, p. 318—319.

Baltris Ansas⁶⁹ iš Klaipėdos. Martynas Sernius buvo užmanęs lietuvininkų moterų draugystę pagrįstai, žinoma, tam priimta, kad mano nabašnikė žmona bus kaip sukviestoji. Taip ir tapo moterų draugystė prie grįžimo privesta. Dabar pasiprašė prakalbos jaunas vyrukas, beveik dar vaikas, Ansas Baltris, kuris paspėjo su savo prakalba tiek surinkimą suerzinti, kad iš grįžimo nieks neišėjo. Vienok Ansas Baltris pasipiršo mokyti į spaustuvininkus, žinoma, jam buvo daugiau galimybės pas Sernių Klaipėdoje spaustuvininkystės mokyti, bet jis užsispyrė pas mane stoti į mokslą. Vienok pasirodė, kad jis spaustuvės mokslui netikęs ir, per vasarą mano spaustuvinkus gaisinęs, grįžo atgal į Klausvaičius⁷⁰. Jo tėvas buvo garsus žodžio sakytojas, o tam Ansas Baltris kaip tik ir tikęs, tai mes matėme jį kaip žodžio sakytoją. Man atsikrausčius į Klaipėdą ir susitarus leisti kaip „Lietuviškos skyrimo draugystės“ organą „Apžvalga“, Ansas Baltris pasipiršo kaip redaktorius, kuris žiūrėjo, kaip lietuviškas širdes palenktų, praplatinti krikščionybę tarp juodųjų bei geltonųjų tai Azijoje, tai Afrikoje, o tuomi pat ir pats pareiti į didelę garbę pas žodžio sakytojus. Taigi mano užduotis — lietuvius prikelti, daugiau ant savęs pasitikėti — buvo gera dalimi labai sugaišyta, nes kas tinginiauja arba žioplinėja, nusitikėdamas, kad jau Izraelio dievas padės vienat už jo geros maldos pasimeldimą, ir pats negalvoja, kaip savo būvį padaryti valnu ir neprigulmingu, o drauge ir pelningu, kada teisiai uždirbęs kokį turtą, galėsi duoti tam pagalbą, kuris tikrai reikalingas. Kuolaik man praradus mano savistovio patį geriausią įrankį — spaustuvę, tai Ansas Baltris nepasigailėjo per lietuviškąją spaudą mane paniekinti⁷¹ ir dar visaip pakaltinti, būk aš norėjęs klaipėdiškius lietuvininkus prigauti.

Banaitis Saliamonas⁷² iš Vaitiekių, Sakių apskrities. Kuometu, „Aušrai“ užgesus arba badu numirus, aš pradėjau leisti „Garsą“⁷³, tai prie „Garso“ sandarbininkų prisidėjo jau Saliamonas Banaitis. Vienok „Garso“ gyvenimas taipgi buvo neilgas, nes, apart Banaičio, Basanavičiaus ir kelių Amerikos Grinių⁷⁴, trūko sandarbininkų, ogi taipjau ir skaitytojų. Taigi „Garsas“ jau 1887 metais taipgi turėjo būti sustabdytas. Saliamonas Banaitis bet rūpinosi apie leidimą laikraščio, susinesdamas su Kudirka, su Staugaičiu⁷⁵ ir kitais, susitarė spausdinti pirmiaus „Nemuną“,

⁶⁹ Ansas Baltris (1884—1954). — Mažosios Lietuvos visuomenės veikėjas. Iš pradžių buržuazinis liberalas, vėliau klerikalas. Daugelio lietuviškų draugijų narys. Vienas iš žymesniųjų krašto evangelikų liuteronų sakytojų.

⁷⁰ Klaipėdos rajono, Kretingalės aps., Letūkų kaimo vokiškas pavadiimas (vok. Clausweiten).

⁷¹ Baltris A. Atsiliepimas ponui Zwikui. — Lietuviška ceitunga, 1914, Nr. 60, p. 2—3; Baltris A. Kaslink redystės prisiminėjimo. — Lietuviška ceitunga, 1914, Nr. 62, p. 3; Baltris A. Atsiliepimas ponui Jankui. — Lietuviška ceitunga, 1914, Nr. 81, p. 3.

⁷² Saliamonas Banaitis (1866—1933) — spaustuvinkas. Jo spaustuvė veikė Kaune 1905—1918.

⁷³ „Garsas“ — laikraštis, ejęs 1886—1887 Tilžėje. Leido ir redagavo M. Jankus. „Garsas“ turėjo pakeisti uždarytą „Aušrą“.

⁷⁴ J. Grinius (apie 1850—apie 1904—1909) — spaudos darbuotojas ir leidėjas. Dalyvavo kultūriniamė Cikasos lietuvių gyvenime, žinomas kaip pažangių draugijų ir klubų steigėjas, laikraščių, tarp jų „Lietuvos“, redaktorius. Nuo 1905 m. jo veikla susipina su kito Jono Griniaus, socialistų veikėjo, veikla.

⁷⁵ Jonas Staugaitis (1868—1952) — gydytojas, visuomenės ikėjas, varpūninkas.

po tam „Varpa“, prie kurio Banaitis, medžiagiškai gana prisidėjo, ir tik dėka Banaičio „Varpas“ išgyveno gana ilgai, nors dėl manęs tai labai skaudūs atminimai. Tuomet varpininkai man už „Varpo“ spausdinimą nemokėjo, tai vienas Banaitis buvo, kuris pasakė: „Jūs Jankų nuvarysite ubagu prie sunkių darbų, rasi į kumečius, jūs būsite daktarai, advokatai, inžinieriai, o Jankui teks lopeta bei matiks“ Kuo metu reikalinga spaus-tuvės darbininkų, kurie lietuvišką kalbą supranta, tai Banaitis atgabeno į Ragainę gerą mokintinį Stasį Dovidaitį, kuris ir Banaičiui, spaustuvę Kaune įsitaisius, galėjo padėti kaip literų rinkėjas. Vienaip arba kitaip, Banaitis prie lietuviškos literatūros yra daug pasidarbavęs, vienok nepa-rašė ten kokias eiles nei romansus, kaip tai padarė keli kiti. Jis tapo nu-vargęs, niekieno nepagirtas, Kauno kapuose kukliai be visų iškilmių pa-laidotas. Vienatijis pagarbytojas ant mirusiojo šalia mano Banaičio kapo pasakė kelis paminėjimo vertus žodelius — tai profesorius dr. Dovidaitis. Kaip Antonijus, kartą Cezario subadytą kūną pakeldamas, pasakė: „Ne-nuorama“. Taipgi ir Saliamonas Banaitis, atlikęs savo sunkų darbą, pras-totas beveik visų numirė. Lai jam bus lengva ilsėtis to žemėje, už kurios laisvę jis dirbo ir kentėjo.

Kuo metu man teko pargrįžti iš nelaisvės 1918 m., tai man pasidarė sunkus gyvenimas. Vokiškoji vyriausybė, tai labiausiai vyskupo Struko⁷⁶ sūnus dr. Strukas ir viršininkas Sarazinn man visokį karo iškados atly-ginimą užgynė, ir aš neturėjau nei kuomi išsilaikyti, pasiskundžiau Sali-monui Banaičiui, ir jis mane priėmė į tarnybą ant garlaivio „Rūtos“ per vedėją, taip buvo galima ant kokio laiko išsilaikyti. Kiti mano prieteliai apie tai manikė bepasirūpino, matomai, kad Saliamonas Banaitis dar tu-rėjo tiek drąsos man duoti maisto ir priimti prie darbo, tuomi tarpu kiti geri krikščionys ir geri gentys manęs ir pažinti nenorėjo.

Bruožis Vilius, dr., gyvenęs kurį laiką Tilžėje. Kuolaik įsikūrėme pir-mą lietuvišką draugystę „Birutę“, tai Bruožio dar Tilžėje nebuvo, bet pa-tyręs apie „Aušrą“, susirūpino lietuvių kalbos ir tautos gyvenimu, taip jau 1885 metais vasaros metu prisiuntė [i] „Aušrą“ apsakymą: „Lietu-viškai kalbantis daktaras Vilius Bruožis, gydo visokias ligas bei priepuo-las, kalbamos valandos nuo 8 valandos ryto iki 4 valandos po pietų“⁷⁷. Tai man buvo labai malonės ženklas, kad mes Tilžėje sulaukėme vieną lietuvišką daktarą, kuris galės mūsų „Birutės“ reikalus kiek į garbę iš-kelti. Ir [i] „Birutės“ susirinkimus, kurie kas mėnesį kartą atsibūdavo, pakvietėme ir daktarą Bruožį, o kuris ir padarė mums tą garbę, kad ap-silankė mūsų susirinkime. Mes priėmėm, ir jis įstojo į „Birutės“ draugus. Vasaros metu sukvietėm visuotiną susirinkimą, kur parinkome naują „Bi-rutės“ vyriausybę, vienbalsiai parinkome dr. Bruožį draugystės pirminin-ku, kurį urėdą jis ir priėmė. Per tai „Birutės“ veikimas labai sudrūtėjo, nes daktaras — pirmininkas.

Susirinkimai buvo smarkiai lankomi, per tai išplatino garsus vardas birutininkai, kurie vėliaus vedė prūsišką lietuvių politišką veikimą.

Vokietininkai, matydami, kad birutininkai ant vien pranešimų bei

⁷⁶ Teodoras Gustavas Strukas (1858—po 1927) — Verdainės, nuo 1904 m. Ragai-nės superintendentas (vyskupas), religinės lietuvių raštijos darbuotojas.

⁷⁷ Tokio ar bent panašaus skelbimo 1885 m. „Aušroje“ nebuvo išspausdinta.

dainelių neapsistos, susirūpino birutininkus suardyti. Zinoma, kaip vyriausias kaltininkas buvo įžiūrimas dr. Bruožis. Taigi, kaip tą Bruožį sukompromituoti, valdžia pasamdo kelias bobas, kurios apsirgusios siphilio liga, pradeda dr. Bruožį apkaltinti, būk jas begydant, esąs su jomis neviežlybai pasielgęs. Vokiškoji valdžia tiktai to ir telaukė. Traukė dr. Bruožį atsakomybėn. Galiaus pasirodo, kad apkaltinamas neturi pagrindo, sumanė dr. Bruožį apkaltinti, esantį pasiutusiu ir sergančiu pasididžiavimo manija (grossen Wahn). Zinoma, tokiu atveju nusiuntė dr. Bruožį į Alenburgą, kad ten mėgintų dr. Bruožį ant jo proto normalumo. Alenburgo gydytojai pasakė, kad dr. Bruožis yra visais atžvilgiais normalus. Bet tas nieko nepagelbėjo, valdžios įsakymu tapo dr. Bruožis laikomas po kurateliu⁷⁸. Jo visas turtelis buvo užstatytas, gydyti ligonius buvo uždrausta, tai dabar jam prisiėjo net ir badauti. Vėl kažin kokių kelių su manėme jį, dr. Bruožį, antru kartu siūsti į Alenburgą, bet vokiškoji valdžia to nepavelijo, tai mes sumanėm tokį dalykėlį, kad dr. Bruožis atspausdins savo patyrimus pas nekurių aukštų ponių, o tuomi tų aukštų ponių garbę užgaus ir turės būti traukiamas vėl atsakomybėn. O atsakomybėn — vėl reikės jo protą patvirtinti, ir reiks dr. Bruožį siūsti į Alenburgą, o tokie rezultatai atsakys, ar dr. Bruožis yra baustinas arba ne-normalus ir negalima bausti. Tai taip, kaip išskaičiuota, taip ir įvyko, man teko už tokį pasikėsinimą 3 nedėles sunkių darbų kalėjimas, o dr. Bruožiui 4 nedėles į Alenburgą ant mėginimo. Alenburgo gydytojai vėl pripažino, kad dr. Bruožis yra normalus ir gali už savo prasikaltimus būti baudžiamas, vienok teismas, įsakymu aukštosios valdžios, dr. Bruožį už garbės įžeidimą nebaudė, bet ir iš kuratelio neatliuosavo, taip iš jo didelių pinigų galiausiai jau niekas neliko. Tai po 17 metų varginimo, pripažino ponai vokiečiai, kad dr. Bruožis esąs normalus ir galįs sau duonos užsipelnyti, vienok dr. Bruožis ant tiek nukamuotas, jau menkai sveikas, dar kaip normalus vyras apie pusantrų metų pagyveno ir numirė. Palaidotas Tilžėje, ant Tilžės kapų, rodos, į tokią dalį, kur laidojami savižudis bei kuriems per teismą galvos būdavo nukapojamos. Zinoma, kad lietuviškoji dvasia dar ant tiek nepriaugo, kad galėtų savo žmones pagerbti, kad jau ir nugalutuosius dar kartą pastatyti kaip tikrą atsitikimą, jog vokiečiai ne tik mus dvasiškai žudė, bet žudė ir visokiais kitais būdais, kaip čion iš tų kelių eilelių kad matote.

Bruožis Ansa iš Klaipėdos. Tas Bruožis buvo per ligą pastojęs kolieka, sutrauktas į kuprą ir dar raišas. Visokiam kiek sunkesniai fiziškam darbiui netinkąs. Vienok jis, būdamas kokių 25 metų amžiaus, pasiūlė pas mane mokytis knygrišystės darbo, kitur niekas jo ant kokio amato pasimokinimo nepriėmė, taip 1901 metais pradėjo jis pas mane literas, arba rades, rinkti, vieną metų kaip mokintinis, tada, už dar du metus mokėjau algą, kuomet jis iš nežinomos priežasties nuo manęs pasitraukė. Tuomi tarpu Lietuva atgavo spaudos valnybę, tai Bruožis išvažiavo į Vilnių kaip lietuviškas raidžių rinkėjas. Už tai, kad aš jam buvau progos davęs išmokti rades rinkti ir leidau šiek tiek lietuviškos rašybos pramokti, jis pasirūpino mane visokiais būdais įkenkti. Nuo manęs paė-

⁷⁸ Kuratelis — globėjas. V. Bruožio globėju buvo paskirtas spaustuvės savininkas O. fon Mauderodė.

jęs, jis mane skundė apdraudimo įstaigai, kad aš jo nebuvau apdraudęs. Bet kuomet Bruožis pas mane įstojo, tai apsilankė apdraudimo revizorius Helzas iš Ragainės ir man pareiškė, kad apdrausti tegalima tik sveiką žmogų, o Bruožis buvo kaip tik nesveikas ir į apdraudimą jį nepriėmė. Kiek man žinoma, kad prie to pasikėsinimo mane ant poros metų į kalnių-žę patalpinti prisidėjo geri mano draugai — tai Jurgis Lapinas⁷⁹ ir Jonas Vanagaitis⁸⁰, kuriems man atsiliepti nebuvo per niekur negalima, nes „Naujoji lietuviškoji ceitunga“, redaguojama Mikelio Kiošio, mano pasiaiškinimus nepriėmė, taip aš ir likau, tas prastas vyras ir dar žulikas už tai, kad Anšą Bruožį išmokinau literas rinkti ir lietuviškai kiek rašyti, o kurį mano mokslą jis pasinaudojo mane bjauriausiai įkenkti.

Bruožaitis Jokūbas iš Veiveriškių prie Klaipėdos. Jis nebuvo pirmasis iš klaipėdiškių, kurie prisidėjo prie mano lietuviškų konservatyvų skyrimo draugystės. Vienok kokį laiką jis buvo aktualus veikėjas, daug kartų pasi-žymėjo su savo prakalbomis, vienok nebuvo ant tiek suprantąs, kad su kaimynais vokiečiais ant tiek įsileido, o vienu kartu darydamas su liberalais sutartį, taip pataisė, kad jau vėliaus į reichstagą lietuviškas kandidatas nenuėjo. Kuo metu prancūzai bei anglai siūlė mums su Lietuva susidėti, tai ponas Stiklorius⁸¹ bei dr. Gaigalat tam smarkiai pasipriešino, ir tik dėka Jokūbo Bruožaičio ant tiek buvo su Lietuvos delegacija, Jokūbu Sernu bei Klimu susitarta, kad visi mes glaudžiamės prie Lietuvos. Kuolaik iš priežasties mūsų ponų, geruoju nebuvo galima susitarti, pasidarė arba turėjo pasidaryti sukilimas, kuris neapsiėjo jau be kraujo praliejimo bei lietuviškų aukų. Vienok sukilime Jokūbas Bruožaitis ne tik nedalyvavo, bet kėsinosi dar sukilėlius išduoti prancūzams. Tam prieš, jo sūnus prisidėjo prie sukilimo, o kuris nuo savo tėvo paskum turėjo nukentėti. Rods, Jokūbas Bruožaitis numirė kaip ir visi smertelni, bet jo veikimas vis padėjo klaipėdiškius žemaitpalaikius šiek tiek iš apsilėidimo pabudinti, ir dėl to teestie jam lengva žemelė Lietuvos pajūrio.

Bulota Jonas⁸² — generolas tuomi metu Kaune. 1884 mete man reikėjo dėl „Aušros“ paplatinimo pasiekti Marijampolę, nes ten buvo gimnazijos mokytojas Petras Kriauciūnas, jau tuo metu pagarsėjęs lietuvin-tojas. Man tuo metu rūpėjo su „Aušros“ knygelėmis įsiterpti į tą gimnaziją. Kelionė gana sunki, o ir priegadinga, vienok visokių pavojų besibaidant, nebus nieks atlikta, tai aš žinojau, kad per Eitkūnus važiuojant, delmonus nekrato, tokiu būdu aš pasikaišiau apie 50 „Aušros“ knyglių ir važiauvau jau su lauktuvėmis į Marijampolę. Vilkaviškiuose susipažinau pripuolamai su mokytoju Paliokaičiu⁸³, o drauge ir su Jonu Bulota, kuris

⁷⁹ Jurgis Lapinas (1856—1932) — Mažosios Lietuvos spaudos darbuotojas, liberalinės visuomenės veikėjas, knygų prekybininkas.

⁸⁰ Jonas Vanagaitis (1869—1946) — Mažosios Lietuvos visuomenės veikėjas, laikraštininkas. 1900 m. kartu su A. Bruožiu dirbo M. Jankaus spaustuveje Bitėnuose.

⁸¹ Jokūbas Stiklorius (1871—1942) — Mažosios Lietuvos visuomenės veikėjas. Kovojo už Klaipėdos krašto sujungimą su Lietuva.

⁸² Jonas Bulota (1855—1942) — veterinarijos gydytojas, visuomenininkas, carinės kariuomenės generolas.

⁸³ Vincas Paliokaitis (1855—1932) — Vilkaviškio miesto mokyklos mokytojas, varpininkas. Padedamas J. Bulotos, organizavo draudžiamos lietuviškos spaudos skleidimą. Rašė mokslo populiarinimo straipsnius, bandė kurti ir eiles.

tuomet buvo veterinarijus, arba gyvulių gydytojas. Nuo to laiko tankiaus susitikime su Jonu Bulota. Kuomet „Aušros“ gyvenimas užsibaigė, įsis-teigė „Varpas“ su Kudirka priešakyje, o vėliaus ir „Ūkininkas“. Prie to leidimo prisidėjo ir Jonas Bulota, kuris kokį laiką buvo skarbininku, taigi turėjo surinkti iš draugų, kurie lietuvišką spaudą šelpė, piningus, kad padengti išlaidas. Taip daug kartų atsitiko, kad piningų nebuvo ir man už spaudą nemokėjo. Galiaus varpininkai bei ūkininkai privarė mano spąstuvę ant bankroto. Tarp visų kitų tuolaikinių spaudos šelpėjų, Jo-nas Bulota vienas iš tų, kurie nemanė visą kaltę verstį ant manęs, kad spauda tankiai trukdydavos, o daugiausiai, kai iš skaitytojų arba „Varpo“ bei „Ūkininko“ rėmėjų negalėdavo piningų išrinkti. Man kartą paklau-sus, kodėl už spaudą nemokate, Jonas Bulota atsakydavo: „kaip mokėsi, kad piningų nėra“. Kiti geri ponai sau įsivaizdavo, būk už 1000 rublių tai gali 10 metų su 5 žmonėmis drūčiai padirbėti. To, vienok, Jonas Bu-lota nepadarė, jis gerai suprato, kad spaustuvei išlaikyti vieną tiktai metų atsieina 2000 rublių ir daugiau. Tie ponai, kurie buvo advokatai, inžinie-riai arba daktarai gydytojai, tiems tokios išlaidos buvo rodos negalimos, bet užlaikyti spąstuvę su visais žmonėmis darbininkais ir mašinomis, tai jau ne tas pats.

Biržiška Vaclovas. Profesorius Kaune. Visados, kad žmogus ką tvir-tina, tai turi visados pagalvoti, ar galima taip būti. Profesorius, matyti, tiktai sprendė iš kokių tai aplinkybių, kurios su realia tiesa neturi nei jo-kios gentystės. Reikia suprasti, kad „Aušrą“ spausdinant ji turėjo prisi-laikyti ir Prūsijos spaudos įstatymo. Visokį spaudinį leidžiant į žmones, turėjo būti leidėjas ir spausdintojas, o ant periodiško spaudinio — atsakantis redaktorius. Kad kas save leidėju nor pasivadinti, tas turi būti atsakantis už spaudos apmokėjimą. Kad Mikšas tokiu būtu negalėjo, nes jis buvo pavargęs vaikutis, tai, žinoma, jis nuo savęs leidėjo vardą ne-galėjo padėti, ir dėl to jis Albaną bei Kibelką sviliojo, jiems pasakydā-mas, kad ten leidžia dr. J. Basanavičius, kuris yra bagotas žmogus ir už spaudą užmokės. Vienok pagal Prūsijos spaudos įstatymą svetimžemie-tis kitur gyvenęs, neturi teisę Prūsijoje leisti knygas arba laikraščius. Taigi ant tolesnių 3 numerių, kuriuos dar Mikšas bandė išleisti, nebuvo leidėjo dr. J. Basanavičiaus. Bet nebuvo nei piningų, nes tie ponai, kurie girias, kad sumetė bažma piningų ir „Aušrą“ buvo galima išleisti ant penkių metų. Kuometu Mikšas man visą „Aušros“ likimą atidavė, tai čion buvo visi „Aušros“ abonentai. 75 buvo užmokėję 1 rublį, tai 75 rub-liai, už vieno numerio spaudą reikėjo Albanui ir Kibelkai su rišimu 48 rublius, o už keturis numerius — vieną šimtą aštuoniasdešimt ir du. Už paštą 75 numerių po 30 kap. — 22 rubliai 50 kapeikų, tai vieno numerio aprūpinimas be jokios ekspedicijos apmokėjimo atsiėjo 272 rubl. 5 kap. tai už pirmus keturis numerius. Jei dabar Vištalius, kaip žmogus su apr-ūkavimu, atsiuntė 50 markių = 25 rubl., Svelnienė, Mikšo se-suo, 100 markių — 50 rubl., Martynas Sernius 147 markius — 89 rublius ir 50 kapeikų. Tai visos pajamos 223 rubliai. Galiaus, jau ant pirmų 4 numerių „Aušros“ Mikšas likosi skoloj Albanui bei Kibelkai 50 rublių, o tuos užmokėti jis nei jokiū būdu negalėjo ir todėl pabėgo. Ko-kiąs sumetimais profesorius sužinojo, būk Mikšas bėgo nuo moterų, o ne

dėl skolų, tai jis norėjo paslėpti, kad „Aušros“ gyvenimas buvo galimas; mat tie didžlietuviai — tai labai geri sumanytojai, kalbėtojai, kaip kar-tais, jei netingėdavo, parašydavo eiles „dėl ko žydai nevalgo kiaulieną“ ir už tokius rašinėlius tūli reikalavo honoraro. Jei dr. Basanavičius tvir-tina, kad jis siuntęs ant „Aušros“ 100 frankų, tai jis drąsiai susimelavo, rods, jis siuntė 100 frankų, bet tik ne ant „Aušros“, bet ant spaudos „Oškabalių dainų“, kurias paskui niekam nebuvo galima parduoti ir jos supuvo pas Mauderodę ant aukšto. Už „Aušros“ abonentą Basanavičius nemokėjo, bet man pareiškė 1886 m. liepos mėnesyje, kad jis Mikšui už 1883—84—85—86 metus už abonentą užmokėjęs. Kodėl jis man tą pareiškė, to aš nežinau. 1886 metais gegužės mėnesyje Mikšas jau negalėjo už-mokėti darbininkams algas. Vienok, kad Mikšas buvo pasižadėjęs man už „Aušros“ išleidimą ir apmokėjimą pusę skolų atgrąžinti, apie 2100 markių, o kitus 2100 markių aš žadėjau aukauti Mikšui ant spaudos dar-bų labo. Tai Mikšas nuo manęs pradėjo slapstyti. Galiaus pradėjo pa-aiškėti, kad Mikšas turi daug skolų padaręs, kurias jis jau niekam neatidu-os, o mašinos bei spaustuvė ant numokėjimo ir, jei jis vieną ratą ne-mokės, tai fabrikas savo mašinas atsiims. Taip ir galiausiai buvo. „Aušras“, rods, atsipirkau atgal, vienok „Aušras“ taipgi niekur nebuvo galima parduoti. Po viso to, Mikšas man rodė savo rokundus, kad jis spausdino Basanavičiui kokias tai knygas ir Basanavičius jam už tas ne-mokėjo, taip jos ir liko Mikšui neapmokėtos, o Mikšas, dar prieš mirsiant, guodės, kad jam už spaudą nemokėjo. Kad profesorius užmetinėja, būk aš nemokytas žmogus tokį šlamštuką nesugebėjau suvaldyti, gali būti telsybė, bet aš mokėjau pasirinkti darbininkus, kurie tokį darbą atliko, o tiems aš gana brangiai užmokėjau. Kad visi „Aušros“ rašytojai ano laiko buvo ir menki rašytojai, ir kalbos suvisu nežiūrėjo, o norint kalbą ir ra-šybą kiek suvienodinti, reikėjo raštus taisyti, nuo ko dr. Basanavičius mokėjo labai apsilenkti.

Profesorius taipgi man prikaišiojo, kad aš tiktai redaktoriaus garbės troškęs, tai vėl niekur nėra pamatuota, nes, kur tik buvo galima nuo spau-dos įstatymo apsilenkti, tai aš savo vardo niekur neužpeizojavau. Kad man rūpėjo spaudą paplatinti, to man nuginčyti, rodos, nei joks gyropelnis ne-galės, nors jie ir dar taip pūstų savo didžiais nuopelnais. Profesorius turbūt nepažįsta tokio pasimokinusio ūkininkėlio, kursai ūkininkavo, spaustuvininkavo apie 25 metus ir, šiaip buvo ant tiek kvailas, kad dėjo apie 17000 markių ne savo, bet paskolytų pinigų, kad pervežti knygų kontrabandą. Kad iš to Lietuvos inteligentai mokytusi lietuviškai skai-tyti. Vienok pasiliko prie to, kad mūsų tuometiniai taip vadinami inteli-gentai traukės nuo lietuviškos kalbos bei nuo lietuviškum, kaip velnias nuo švęsto vandens bažnyčioje. Jei „Varpo“ anuo metu buvo po 500 eg-zempliorių atspausdinta, tai kiek skaitytojų tegalėjo būti, ir už tokį skai-tytojų tiražą nebuvo galima nei jokio periodiško laikraščio išleisti? Lie-tuvos inteligentai buvo nusibankrutavę, tuo metu jie neturėjo nei rub-liaus, nei unaro, tai ką jau kalbėti apie jų prasimanytus užmanymus, ku-rių jie tą laiką negalėjo turėti ir neturėjo. Jei man pasisėkė tokius vyrus sugauti, kaip Šliūpą bei Mikšą, juos aprūpinti gera alga, tai profesorius turi pilnos tiesos mane pavadinti nemokytu. Bet tų mokytojų, kurių Lie-

tuva įsigijo vokiškuos bei rusiškuos universitetuos, nelikosi nei vienas lietuvis, užjaučiaęs lietuviškai savotiškai dvasiai. Jie per tuos mokslus atsisvetino nuo lietuviškumo, o jie iki šiai dienai tokiais ir liko. Pasižiūrėkite prakalbas ponų stikliorių, gaigalaičių, puodžių, jurkšaičių, kuršaičių, endriejaičių, ( ), tai tiktai maža dalelė save dar lietuvininkais vadinos, bet visulaik buvo nusistatę ir šiandiena tebėra nusistatę prieš lietuviškumą.

Jei mano tėvai neišskaitliavo mane leisti užbaigti rasi kokią vidurinę mokyklą, tas dar vis nepasakė, kad aš nebūčiau galėjęs kiek tai pramokti rašyti, skaityti. Vienok ir to nebūtų išvengta, kad mane būtų į tokį jau pavertę, kokie mūsų ponai yra užbaigę aukštus mokslus, taip vadinamas akademijos linijas. Darbštumas ir sumanumas žmogaus nebus įsvertas, kiek semesteryj jis bus mokyklo ištupėjęs, bet ar jis turi sveiką dar nesugadytą supratimą. Vienaip ar kitaip svarstant, vis reikia paboti teisingumo, nes istoriją suklaidinti — tai nusidėjimas prieš dvasią šventą. Juk negalima bus patikėti nors kiek manančiam žmogui, kad spaudą galima išplatinti begyvenant nuo tos platinimo vietos tiek toli. Vėl atsitikimai, kad tie geri vyrai jau seniaus sapnavo, bet nebudavojo. Jei Gediminas būtų tiktai prie sapno palikęs, tai Vilniaus ir šiandien dar nebūtų. Geri sapnai, geri sumanymai, tik tuokart bus ko verti, jei juos tvirtu darbu įgyvendinsi. Vienok „Aušros“ įgyvendinimas ne nuo gero rėdytojo, ne nuo gero sapnuotojo paėjo, bet nuo kruopštaus ir pasišventusio darbo. Pasigyrimai ant svetimo darbo, arba pasmerkimas vieno, kad kitam aukštesnį paminklą pastatyti, nėra nei gražūs nei garbingi.

Bruoželis Albertas. Augęs, gimęs Griešpelkiuos, tai Klaipėdos krašte. Apie tą Albertą man teko sužinoti tiktai 1921 mete. Kuometu Zilius⁸⁴ buvo Lietuvos valstybės atstovas Klaipėdoje, jis sumanė lietuviškumą kelti. Silutėje kokis Valter Siebertas⁸⁵ turėjo spaustuvėlę įsitaisęs ir ten spausdino vokiškos kalbos laikraštį „Memelgauzeitungą“. Albertas sužinojo, kad Siebertas negauna iš Kultūrbundo⁸⁶ nei jokios paramos, pasiteiravo, ar Siebertas nenor savo spaustuvę ir „Memelgauzeitungą“⁸⁷ parduoti. Siebertas siūlė Albertui gerą nuosimtį, kad jam visai neapsimokantį laikraštį ir spaustuvę galėtų parduoti. Albertas pranešė tą naujieną Ziliui, kuris atvažiavo pas mane į Bitėnus, kad aš podraugei prie spaustuvės pirkimo prisidėčiau. Zinoma, kad Alberto nepažinau, vienok tikėjau, kad bus kokį laiką [galima] spaustuvę išlaikyti, o tokiu atveju ir tą griūvantį lietuviškumą stabilizuoti.

Pasirodo, kad Zilius manim menkai tepasitikėjo, dėl to mane tik kaip kompanijoną prie spaustuvės priėmė. Piningus ėmė Albertas ir mokėjo Siebertui, taip kad man nebuvo nei jokio intereso daugiau, kaip

⁸⁴ Jonas Zilius (1870—1932) — rašytojas, visuomenės veikėjas. Dirbo Klaipėdos krašto gubernatūroje. 1925—1926 m. buvo gubernatoriumi.

⁸⁵ Karlas Valteris Rūdolfas Zybertas (1873—1932) — vienas iš paskutiniųjų spaustuvės „F. V. Zybertas“ savininkų (1906—1922). Įmonę pardavė A. Bruoželiui ir M. Jankui.

⁸⁶ Kultūrbundas — nacionalistinė Klaipėdos krašto vokiečių organizacija, veikusi 1923—1934 m.

⁸⁷ „Memelgauzeitung“ („Klaipėdos srities laikraštis“) — jį 1919 m. spalio 1 d. pradėjo leisti V. Zybertas. Vėliau šį darbą tęsė „F. V. Zyberto įpėdinio“ savininkai M. Jankus ir A. Bruoželis. Laikraštis nustojo eiti 1924 m. balandžio 1 d.

tik padaboti, kad spaudos darbai būtų kiek galint laiku atliekami, už tai Zilius man žadėjo mokėti po 1000 markių už mėnesį. Zilius man tą prižadėtą algą nemokėjo. Piningus, kuriuos už spaudą įrinkdavo, pasilaikydavo Albertas ir juos kaip kartais visus pralakdavo. 1923 metais su visa spaustuve ir „Memelgauzeitunga“ pasidarė krizis. Jau vidurvasaryje buvo gerai numatyti, kad spaustuvė negal išsilaikyti. Man teko važiuoti į Kauną pas ministerį pirmininką prašyti pagalbos, jei pagalbos apie 16000 litų nebus dėl spaustuvės asiguota, tai spaustuvė, jau įsiskolijusi, kris į bankrotą. Vienok bankrotas taip reikalauja savo formų, o tų nesant, tai su ponais savininkais tiesiai į kaliūzę. Albertas per tą visą laiką nei jokių knygų nevedė, nors sakė, kad knygas vesti mokąs. Bet aš labai abejoju, ar jis bent nors ką mokėjo, apart girtuokliavimo.

Žinoma, ministeris pirmininkas tos sumos jau neassignavo ir bankrotas neišvengiamas, tai dabar Albertas sumanė spaustuve parduoti, kas ir įvyko. Už spaustuve sumokėjo Kurt Siebertas, Valterio Sieberto brolis, 50000 litų, nors visus iš karto nesumokėjo, bet už likusią dalį davė gerai garantuotus vekselius. Albertas dabar buvo patenkintas, kad nereikės sėstis į kaliūzę. Piningėlius jis skambančiai pragrėdė. Galiausiai atsidirė varge ir mirė džiova sergančių prieglaudoje Klaipėdoje.

„Birutė“. Draugystė, gruntavota 1885 metais vasario 15 dieną Tilžėje, Parmonno svetainėje Stolbeikių⁸⁸ gatvėje.

Kiekviena kiek įžymi pradžia yra sunki ir visos jos, tos pradžios, gyvenimas gana painus, o labiausiai tuomi, kad norima atsiekti visos grupės žmonių prietikius. Lietuvių tauta arba giminė, kuri, rods, dalinos į kelis supratimus ir kelias kategorijas bei grupes, kurios visos dūsavo ne savo troškimu, bet buvo vadžiojami svetimų į kraštą atvykusių kolonistų, kurie visų tų grupių ūpą sukosi ant savo naudos, o ant išnaudojimo mūsų lietuviškų žmonelių, kurie visais amžiais, išgąsdinti tų svetimų kolonistų, nesugebėjo nieko dėl savo teisės, dėl savo palaimos ko įsitaisyti, taigi neturėjo nei jokios lietuviškos organizacijos, kuri bandytų suvienyti gerą būrį saviškių. O kurie, būdami vieningi, galės atsispirti prieš svetimųjų begėdišką spaudimą bei savo giminės pajuokimą. Rods, labai vėlai buvo tokie organizavimo bandymai, o tik pasišventusių, energingų žmonių buvo galima įvykdyti. Bandymai kartais gali ir nepasisiekti, vienok iš nepasisiekimo dar nėra reikalo sustoti ir toliaus jau nebandyti.

Stai 1884 metų vasario 20 dieną buvo bandoma įkurti „Mokslo draugystė“ Tilžėje, bet per neapsižiūrėjimą toji „Mokslo draugystė“ Tilžėje neįvyko, nes pačių neapsidabojimas, daugiausiai nežinojimas, kokius kebeklius pataisys tokie ponai, kurie slapta visokį lietuvišką krutėjimą dabojo. Jie uždraudė gospadininkui savo svetainę mums, nors prižadėjęs buvo neduoti⁸⁹. Priegtam ant pakvietimo prisirinko daugybės žmonių, kurie, visokio tipo, būt galėję mus vienok sutrukdyti, jau policija nebuvo tam, kad mus būtų saugojusi. Dalis susirinkome dėl kokio pasitarimo į Stolbeikius pas Genį⁹⁰, šnypkio fabrikantą, ir tas, žinoma, mokėjo mus nuo

⁸⁸ Augusto Paarmanno svetainė, Stolbeikių g-vė 57.

⁸⁹ Turėtų būti — duoti.

⁹⁰ Mikėlis Genys (XIX a. pr. — XX a. pr.) — vienas iš Mažosios Lietuvos nacionalinio judėjimo pradininkų, verslininkas.

tokio įsekimo atkalbėti. Sliūpas, vaikutis, ir buvo drauge, kuris labai baugiai įveikė jį vežimą, kad važiuotume drauge pas tą Genį. Gurklys paklausė Sliūpuko, ar liuterons, ar katalikas, bet Sliūpukas drąsiai pasakė „liuterons“. Tokiu būdu situacija buvo išgelbėta, nes prie mūsų žmonių, kas knygas su lotynišku raštu skaito, o, dieve saugok, jas gatavią, tai jau tikras katalikas, išdavėjas liuteronų vieros ir kas daugiaus. Pasibaigė tas visas rumelis, žinoma, Sliūpas visai nekaltai buvo įpainiotas, kaip tas, kuris nori lietuviškus žmonelius paakinti, kad jie prieš vokietai imą pasidarbautų.

Po tų visų atsitikimų Sliūpas turėjo lėkti į Ameriką. Mūsų likusioji dalis: Mikšas, Voska, Veyeris ir aš jau apie „Mokslo draugystę“ negalėjome nei galvoti, tiktais Sliūpas buvo mokslinčius ir tai pirmos gildės. Kad organizacija buvo reikalinga, tą mes visi gerai supratome, bet dabar kokią ir kokių vardu praminti, sutarėm praminti „Birutė“. Mes mat jau supratom „Birutės“ reikšmę istorišką ir drauge lietuvišką. Vienok gruntavojims tik vieną visą metų vėliaus teinvyko. Instatus nenorėjo Tilžės magistratas patvirtinti, būk mes norim įsteigti priešvalstybinę draugystę, kuri yra visais būdais draustina, vienok mudu su Mikšu ant to pastovėjom, kad tokių mierių kokie įstatuos minėti, gezetzas⁹¹ nedraudžia. Tada tokis ten statrotas⁹² Bechr., su baisiai nutysusia lūpa, mudu ragino neprimalduoti tokią draugystę, kuri save lietuviška vadysis, nes tas nepatiks aukštajai valdžiai, ir, girdi, jūs visokių negerumų sutiksite, kas savo laiku juk gane daug kartų įvyko. Bet mes — drąšūs vyrai, visokius kabeklius apsilenkėme ir varėme savo darbą tolyn. Susirinkom kas mėnesį kartą ant pasitarimų, išgarsinom per laikraščius mūsų susijėjimus. Vieni atėjo pasiklausyti mūsų kalbų, kiti atėjo iš mūsų pasijuokti. Vienok mes to nepabojom, ir kas mėnesį turėjome savo posėdį. Jau vasaros metu, 1885 metu, kartais susirinkdavo ir apie 20 žmonių, jau pradėjo prisidėti ir j. draugus. Vasarą parvažiavo iš Berlyno dr. Bruožis, ir tą mes įstengėme j mūsų draugystę įvilioti, per tai mūsų draugystė pastojau jau garsi ir draugų pradėjo prisidėti. Draugai nukvietė dabar birutininkus į Naująją, į Kaukėnus ir kitur, beveik visur, kur tiktai bažnytkiemis, ten jau ir birutininkai. Su laiku įsitaisė giedorių grupė, kuri pradėdavo dainuoti ir taip, visi įnikdavo senas lietuviškas daineles dainuoti, kas žinoma pritraukė vis daugiaus jaunimo, taipgi ir senųjų netrūko. Kaukėnuos birutininkų šventę bekeliant, įsirado kunigas Kristupas Sturys, Jonas Smalakys⁹³, Zonas tuolaik amtsvorsteheris⁹⁴. Didelį svarbų pranešimą laikė Jurgis Strėkys. Po pranešimo įsirado Kaukėnų kaplė, užgriežė ir birutininkai pradėjo šokinėti, tai pirmas įvykis, kad birutininkai su tokiu šposu sutiko. Smalakys iš pradžių rodė, kad lietuviškumo baisiai nekenčias, bet paskui prisigretino prie birutininkų ir jau už paimtas knygeles net užmokėjo. Didė dalis, rods, knygeles pasiėmė dėl dainavimo, bet paskui negražino. Buvo tokių atsitikimų, kad visados imamų mūsų birutininkų kny-

⁹¹ Gesetzas (germ.) — įstatymas.

⁹² Statratas (germ.) — valstybės tarėjas.

⁹³ Jonas Smalakys (1835—1901) — Mažosios Lietuvos politikos ir kultūros veikėjas. 1898—1901 m. — pirmas lietuvių atstovas (iš Klaipėdos ir Silutės apskričių) Vokietijos reichstage.

⁹⁴ Amtsvorsteheris (germ.) — valsčiaus viršaitis.

gelių niekas nepirkdavo, o dovanoms taipgi neimdavo, paskui mes išradom tokį būdą, kad patapdavom knygeles liuosi. Ant stalo guli graži krūvelė visokių knygelių, o niekas nematė, kas padėjo. Galiaus įeina Lapiņas, tardamas: „o čion, matai, ir knygelių padėta“, ir skirstos po vieną, ir kišas į delmonus. Klausytojai tai pamatė, tuojaus paslapta visos knygelės buvo nuo stalo prapuolusios. Tokių eksperimentų tai visur atsitikdavo, žinoma, knygelės buvo mano, ir man už jas reikėjo išdėti pinigus, bet mes tiek atsiekėme, kad gerai padalinome literatūrą. Priekuliškiai, skaisgiriškiai tai greičiau tas knygeles pasisavindavo.

Dr. Bruožis įvedė protokolų knygą, kad kiekvienas susirinkimas būtų įrašomas ir sekančiame susirinkime buvo pirmesnio susirinkimo sutartis paskaitoma, o nuo tojo paskaitymo prasidėdavo oficialus pranešimas, kurį tai vienas, tai kitas padarydavo. Tada būdavo visokie patarimai, diskusijos, po to tautos himnas „Lietuvinkai mes esam gimę“, o tada prasidėdavo lietuviškosios žmonių dainos, kurias visi iš širdies dainuodavo, iki sutardavo susirinkimą užbaigti. Tokiu tempu traukėsi birutininkų susijėjimai iki 1895 m. Tada pasimainė birutininkų vadovybė, o birutininkai jau kėlė savo šventes, su kuom, rods, įpiktino vokiškos valdžios sluoksnius. Birutininkai jau nuo 1890 metų pradėjo politiškai veikti, po visokių nelabai nusisėkusių bandymų 1898 m. išrinkome pirmąjį lietuvišką atstovą į vokišką reichstagą — Joną Smalakį, ir dar kartą — Martyną Mačiulį⁹⁵. Taip jau paskujai kadencijai pasibaigus, aš buvau užtektinai pavargęs ir negalėjau visą aparatą finansuoti, tai jau ponas dr. Gaigalaitis neperėjo per rinkimus į klausimą, nes jis, nors mūsų supratimu lietuvis, bet jis nebuvo lietuvių labai mylimas. Paskui viskas ant tiek susimaišė, kad lietuviškas atstovas nenukako į Berlyną. Taip radosi ir tokių, kurie birutininkus per susirinkimus niekino ir peikė, nes tie ponai, kunigų užgundyti, visaiį žaimojos prieš tuos, kurie lietuviškai skyrė į reichtagus ir kurie draugavo su birutininkais.

Nuo 1895 m. kas su birutininkais tikos, tai aprašinės kiti, kurie tame laike „Birutės“ laivelį vairavo.

Burba Aleksandras, kunigas, paskiaus Amerikoje. Dar 1883 m. teko man su Burba susinešti, jis tuo metu tupėjo Vidiškės vienuolyne dėl kokios tai litvomanijos. Kuometu Sliūpui Amerikoje pradėjo labai nesisekti, jis man rašė, kad jei nebus galima patraukti vieną katalikišką kunigą, kuris turi būti tautiškaai susipratęs, tai Amerikoje lietuviškumas yra užbaigtas. Tuom tikslu aš užkalbinau kunigą Burbą, kuris sutiko važiuoti į Ameriką kunigauti, ir dar tik reikėjo surasti galimybes iškliūti jam iš vienuolyno, tada pasiekti rubežių, persigauti per rubežių, per Vokietiją, per okeaną ir Amerika. Maršrutas — tai per Lietuvą lig Švėkšnos, ten gyveno žinomas draugas dr. Rugys⁹⁶, kuris jį pergabens per rubežių ir atgabęs jį sveiką lig Bitėnų, o nuo Bitėnų — tai jau mano rūpestis. Žinoma, Bitėnuose neilgai užtrukus, aš važiauvau su Burba ligi Karaliau-

⁹⁵ Fridrichas Martynas Mačiulis — dvarininkas, Mažosios Lietuvos politikos ir kultūros veikėjas. 1901—1913 išrinktas lietuvių atstovu Vokietijos reichstage.

⁹⁶ Juozapas Rugis (1858—1919) — tautinio atgimimo veikėjas, aktyvus aušrininkas ir varpininkas. 1885 m. baigė Maskvos universitetą, įgydamas gydytojo specialybę. Padėjo platinti spaudą, globojo universitetų studentus.

čiaus, ten ieškojova kokio tai Sauniaus, kuris Karaliaučiuje, Borchertstrasse turėjo savo porą butų ir gana turtingai gyveno. Vienok mudu to Sauniaus neradoma namie, dėl to likome ten pat pas kokią žydėlką nakvoti taip vadinamojo Moskovyter Hotel. Antrą dieną su pietiniu traukiniu aš jį paleidau toliaus į Ameriką.

Vokiečiai dar tuo laiku buvo draugai rusų, vokiškoji policija turėjo įsakymą, kad kiekvieną kiek inteligentesnį žmogų pakeleivį kratydavo ir pareikalavdavo pasporto ir t. t. Jei dabar aš drauge buvau, tai jau mane bemaž visa policija žinojo ir traukdavo iš kelio. Burba dar man paliko atsiveikinimo eiles.

Ir tu, Prūsijos Lietuva,
Atsiliki sveika,
Tegul tave amžins dievas
Globoje užlaiko.

Duok lietuviams čion gyventi
Visados laimingai,
Duok lietuviams čionai gimti,
Užaugt ir pasenti.

Bielakas Bielinis Jurgis⁹⁷. Suostai šalia Saubergo. Kuometu aš persiuntinėjau savo knygas, taipgi ir Cabermano knygas į Mintaują Alunai, tai Alunanas lietuviškas maldų knygas pasistatydavo į langus, kad lietuviai jas jam nupirktų. Alunanas bet lietuviškas maldų knygas daug pigiaus pardavė negu Martyno Sederavičiaus karabelinkai. Tokį šposą, žinoma, patėmijo ir Bielinis, ir Čerkauskas⁹⁸, ir kiti, tik nežinojo, iš kur Alunanas knygas partraukia. Rodos, kad slaptu būdu sužinoję mano antrašą, apniko mane prašyti, kad ir jiems knygų prisiųsti. Vienok man pareikalavus piningus iš viršaus atsiųsti, Bielinis ir jo kompanijoms nutilo.

Rudenio pasirodė pas mane Bitėnuose Jurgis Bielinis, šaunokai pavargęs, šauniai apdriskęs ir be kapeikos piningų. Kuomet man už maldines knygas reikėjo iš karto užmokėti, tai ir prie geriausių norų aš jam maldinių knygų negalėjau parduoti. Vienok svietiškos įtalpos aš Bieliniiui įdėjau už aštuoniasdešimt rublių, o kad už rubežiaus perleidimą dar 7 rublius piningais pamokėt reikėjo, ir tuos jam daviau, ir paleidau kaip tą evangelijos avinėlį tarp draskančių žvėrių. Rods, man prašant, Bielinis prižadėjo, kaip tik per rubežių bus perėjęs, duos man kokią žinęlę, vienok tą Bielinis mat pamiršo. Aš vis laukiau žinios nuo Bielinio, kuris su mano knygelėmis dingio, ir vis nesulaukiau. Pavasarį, kuomet sniegas nusileido, tai vėl atsilankė Bielinis ir jo draugas, didis kontrabandininkas Survila⁹⁹. Atsiskaičius su pereitų metų paimtomis knygelėmis, už kurias man Bielinis užmokėjo, jis pareikalavo iš manęs maldinių knygų,

⁹⁷ Jurgis Bielinis (1846—1918) — lietuvių kultūros veikėjas, žymus knygnešys. Sukūrė lietuvių spaudos nelegalaus platinimo tinklą, dalyvavo Garšvių knygnešių organizacijos veikloje, bendradarbiavo „Aušroje“, „Varpe“.

⁹⁸ Čerka-Cerkauskas — žinomas knygnešys. Jo namuose 1893 m. buvo spausdinamas hektografuotas laikraštėlis „Palemonas“, kurį leido „Nemunėlio ir Apasčios draugija“.

⁹⁹ Martynas Survila — Varnaičių k., Batakių vls. valstietis, knygnešys.

kurių aš tuomi tarpu neturėjau, bet ant mano garantijos buvo v. Maude-rodė Tilžėje atspausdinęs 10000 egz. „Aukso altorių“ ir kitų. Labiausiai „Aukso altorių“ pardavė už labai nužemintą prekę, nes Cabermanui reikėjo mokėti po 4 rublius, o Mauderodė atidavė tik už 75 kapeikas. Tai Bielinis paėmė už 200 rublių, kuriuos buvo iš Gaurės kunigo pasiskolinęs. O Survila buvo ketinęs už 300 rublių pirkti vokiškų skrybėlių, bet pamatęs tokias pigias knygas, taip pirko už visus 300 rublių knygų. Jiedviem sekėsi visas knygas laimingai pernešti iki Gaurės kunigo, kuris atpirko vis po 3 rublius stuki, taip liko katram po 600 rublių grynos rizikos uždarbio. Jau vos 8 dienas vėliau vėl pas mane atsilankė Bielinis ir Survila. Šį kartą labai patenkinti, pergulėjo pas mane per naktį ir rytą vėl traukė į Tilžę, pirkos daugiau knygų. Bielinis buvo jau ilgoką laiką po Lietuvos, labiausiai Zemaitijos krašte, pasivaikščiojęs ir su karabėlninkais, bet labiausiai su kunigėliais pasižinęs. Kuomet jis knygas pigiausiai pardavė, tai ir kunigėliai mieliaus jas pirko ir žmonėms katalikams, kurie mieliaus lietuviškas knygas pirko, ir ant to godūs kunigėliai gerokai pasipelnė. Prie to, Bielinis buvo ir kiek sumanus komersantas, jis galiaus sėdėjo Bitėnuose ir užpirko knygas savo piningais, o jau parubežė pardavė Kazanauskui¹⁰⁰, Papreckui¹⁰¹ ir kitiems, kurie platino knygas jau ne tik maldines, bet jau žmoniškos įtalpos. Iš Amerikos parsidangino Bielinio brolis Endrius, tas Amerikoje buvo gana sunkiu darbu įsigijęs 700 dolerių, kuriuos jis, ant Jurgio, brolio, parodos, taipgi dėjo į knygų prekybą. Vienok tas papuolė į tokius negerumus, kad Mauderodė buvo su Tilžės miesto rodininku Vitscheliu susiergėliavęs, o tas lygiai užpuola Endrių Bielinį su dideliu vežimu knygų link Lauksargių bevažiuojant. Tuojaus policija, tuojaus Endrius į kalėjimą, o kelias dienas vėliau Endrius po Lauksargiais rusų sargybai su visu vežimu knygų atiduotas, kurie Endrių kokį laiką palaikė kalėjime, tada vežė į Siberiją. Vienok Endriui pasisekė pabėgti ir jis vėl pasirodė Bitėnuose, o iš čionai atgal į Ameriką. Bet jis bebėgdams atsišaldė kojas. Jau Hamburge pradėjo kojas skaudėti, jis mislino, kad, važiuojant per okeaną, kojos pasitaisys. Bet pervažiavus, kojos pradėjo daugiaus skaudėti, galiaus Kasthegardino ligoninėį jam vieną koją žemiaus kelio nupjovė. Jis šaukė pas Amerikos lietuvius, labiausiai į kunigą Burbą, kad jį prisiimtų ir jis nebūtų gražinamas su dar nesugijusia koja atgal į Hamburgą, ir nuo Hamburgo atgal į Rusiją. Bet tokios mielaširdystės jam Amerikos lietuvių jau neišrodė ir Kalėdų metu Endrius vėl atsirado pas mane Bitėnuose. Jis buvo, gerą dalį savo piningų palikęs Senkės spausuvei ant spaudos „Sventųjų gyvenimo“. Sutartį jis tebturėjo pas save ir tą norėjo perduoti dar broliui Jurgiui, bet jo lygiai pas mane nebuvo. Endrius nenorėjo pas mane pasilikti. Jį Aušgirių Sakalauskis¹⁰² nuvežė ant Aušgirių bei Silinės rubežiaus ir atidavė rusams, kurie jį, gerokai pakankinę, su dar nesugijusia koja nuvežė į Viatkos guberniją. Jis

¹⁰⁰ Vincas Kazanauskas — knygnešys: kilęs iš Raseinių vals., Plauginių k. mažajėmių, vertęsis krosnininko bei dažytojo amatais, „Garšvių bendrovės“ narys.

¹⁰¹ Pranas Papreckis (m. po 1931) — knygnešys. Buvo Šiaulėnų apyl. valdži miško eiguiliu, palaikė ryšius su „Garšvių bendrovės“ knygnešiais.

¹⁰² Juozas Sakalauskas — garsus knygnešys, priklausęs „Garšvių bendrovei“. Gyveno Trakiškių k. prie Viduklės (Raseinių aps.). Susijęs su socialdemokratais.

ten dar du metus gyveno ir numirė toli nuo tos žemelės; kur sentėvių kapai.

Kuomet Jurgis pas mane susivokė, tai jis dar pirmiaus apsilankė Tilžėje pas Senkę ir teiravosi apie paliktus Endriaus piningus, vienok Senkis tuom tarpu užsigynė, bet, Jurgiui parodžius, sutarė su Endriumi, Senkis prisipažino ir atspausdino visus „Sventųjų gyvenimų“ 5000 egz., ant kurių Jurgis grynai apie 4000 rublių pelnė, nes „Sventųjų gyvenimus“ pirkto visi žmonės, kurie panorėjo likti šventaisiais.

Spaudą atgavus, rusų žandarai jį, Jurgį, kvietė vėl apsigyventi Suosuose, jam prikalbinėdino, kad jis už savo senus prasikaltimus arba visai nebus baustas, arba labai mažai, o jis, dabar būdamas gana turtingas, galės gyventi be vargų. Vienok Jurgis Bielinis su tuom nesutiko, jis pasiliko sau nepriklausomybę. Savo šeimynai jis leido gana gerai pasimokyti, nors pats kartais gana ir pasivargino. Jo komercijos žygiai jam neatsiėjo veltui. O per jo žygius priviso visas Lietuvos kraštas knygnešiais ir tuomi buvo tiek atsiektas, kad rusai turėjo įžiūrėti, jog kas uždrausti negalima — tai nedrausk. Prie to Bielinis visur buvo pašauktas kaip didis politikas, net ministeris. Jo kovos su dvarininkais buvo gana smarkios. Jis išleido gerą skaitlių visokio raugo brošiūrų, kuriose nurodė ponų lenkų neteisingus žemės pasisavinimus. Bet ponai už tai jam per labai nekeršijo, nes jie to numatyti negalėjo, kad, 40 metų nepraejūs, Jurgio Bielinio norai bus pilno miero įvykdinti.

Budrys Jonas¹⁰³, generalinis konsulas Karaliaučiuje. Kada prancūzas Klemanso Versalės sutarijė pareiškė, jog šiaurinė pusė Nemuno, nuo Smalininkų lig Kuršmarių ir per kopas lig Baltiškos jūros, turi būti nuo Prūsijos atskirta ir priglausta prie Lietuvos, kaip užnugaris Klaipėdos miesto, ir išėjimas Lietuvai į jūrą ir pasaulį. Lietuva dar nebuvo tūlų valstijų pripažinta de jure, iki Lietuva bus kaip savistovi valstybė pripažinta, Klaipėdos atskirtą kraštą valdys Antantė, taigi prancūzai bei anglai ir kiti. O kaip tik Lietuvos valstybė susitvarkys, tai Antantė šventoms pareigoms perduos visą kraštą Lietuvai.

Bet kaip tas susitvarkys taip greitai neįvyko, tai išdygo naujas mislis, būtent, iš Klaipėdos krašto padaryti freistatą¹⁰⁴, kuris galės smaugti Lietuvos kraštą ir, susimetę visokie aferistai turės gerą uždarbį, prie to, palengvins vokiečių šimtmetinį gėidavimą traukti į rytus, užimti visą Pabaltę, o tada smaugti lietuvius, latvius, estus ir suomių, bet labiausiai, tai kieravoti visą prekybą su Rusija. Pasirodo, kad prancūzų atsiųstas prefektas Petisnė¹⁰⁵ tokį patarimą Klaipėdos vokiečių gerai suprato. Taipgi Klaipėdos krašto lietuviški vadai, tai senovės dvarininkų baudžiauninkai, kurie laikės įsikibę į senovės vokiškųjų konservatyvų kelnes, niekad ant to nerokavo, kad valni gali būti tik kaip lietuvininkai, o freistats, tai visų sopagių¹⁰⁶ papėdė, kurią mindžios visokie smukalininkai, vagys bei razbaininkai. Klaipėdos lietuvininkai atsidavė nuotartei, taisė

¹⁰³ Jonas Budrys (1889—?) — nepriklausomos Lietuvos valstybės veikėjas, Klaipėdos krašto prijungimo prie Lietuvos organizatorius.

¹⁰⁴ Freistatas (germ.) — laisvasis kraštas, valstybė.

¹⁰⁵ Gabrieliūs Zanas Petisnė (Gabriel Jean Petisne, 1881—1932) — prancūzų valdininkas, advokatas, Klaipėdos krašto komisaras 1920—1923 m.

¹⁰⁶ Sopagius (rusic.) — šnek. k. žioplys, nemokša.

vėl peticijonus su parašais, ir vėl senosios maldos, kuriomis atsiekti nieko nėra galima. Tai dabar, pirm nekol freistatas pastos galybė, tai jau reikėjo greitai veikti. Prancūzų įgula buvo gana silpna, vienok prancūzai ir nematė stiprios įgulos reikalingumo, nes kartą Silutėje mūsų maldos karžygius keli mėsininkų buršai šauniai apmušė, ir iš to prancūzai gavo supratimą, kad Klaipėdos tie lietuvininkai niekadoms negalės patys save valdytis. Petisnė rokasvo liktis Klaipėdoje per karalių ir valdovą. Dabar suprato ir Didžiosios Lietuvos vyrai, kad, neturint išėjimo į pasaulį, Lietuvos nepriklausomybė visai negalima, tai dabar — arba, arba. Greit susitarė pulkėlis lietuvių iš Didž. Lietuvos, o mes, kurie drąsesni, sudarėme „Gelbėjimo komitetą“. Per kelis mėnesius perėjome visą Klaipėdos kraštą. Gyventojus paraginome ant prisiglaudimo prie Lietuvos, ir mes radome didį pritarimą. Taip surinkome apie 100 žmonių, kurie visokių atžvilgiu prieš mūsų nurodymų prisidėjo. Tada mes žmerijom toki sukilimą arba gvoltą padaryti. Apie tai mes atvirai kalbėti juk negalėjom, nes mes būtume patekę po karo teismu. Bet mes visą reikalą rėmėme ant Versalės sutarties, taigi prieš tai nei policija, kuri tuo metu buvo ponų vokiečių pamokinta, mus netrikdė. Vokiečiai skaitliavo, kad prancūzai prieš mūsų sukilimą vadys vokiečius į talką, o tokiu būdu (susigražis) senųjų raubriterių sėdynė, kuri duos galybės vokiečiams joti į rytų šalelę. Vienok taip neatsitiko, Jonas Budrys, sukilėlių vadys, perveikė prancūzų įgulą, priverė prancūzus išsidanginti iš Klaipėdos krašto. Rods, tapo didi klaida padaryta su autonomija, kuri tapo mūsų gery, bet labai minkštų politikų į mūsų deklaraciją 1923 m. sausio 19 dieną Silutėje įteikta Antantei. Autonomija liko tikėtai vokiečiams smardyti ir neramumus kelti, o velniai žino, kokį galą ims tos smardytojų pastangos. Jau kelis kartus buvo daromi visokie pučai, rods, pirmąjį pučą Jonas Budrys sulaukė, kelis pučinių pučinių kalėjime, bet, pasikeitus Lietuvos respublikos prezidentui, pučiniai tapo per prezidento malonės dekretą paleisti iš kalėjimo. Karaliaučiuje tuos pučinius sutiko su didžiausia pagarba, pastatė didei puikius garbės vartus. Tas viskas ir šiandieną dar duoda vokiečiams lukėties arba vilties, kad, jei tas 129 dėl priešvalstybinio nusikaltimo būtų nubauti, tai pasikeitus prezidentui, tas lygiai tą patį šposą iškirstų, kaip anuo metu. Ir tie priešvalstybiniai knisikai vėl parvažiuotų į Karaliaučių ar Berlyną kaip šventieji, nukentėjusieji už Vokietijos laisvę, o už mūsų tolesnę nelaisvę ir vergiją vokiečiams.

Gaigalaitis Vilhelmas, dr. Klaipėdoje. Brolis Gaigalaitis, gyventojas Naujienoje, turėjo norą savo jaunesnįjį brolių Vilhelmą leisti į mokslą ir mokytojus, arba taip vadinamus šulmistrus. Vienok per patarimą kelių kaimynų buvo sumanyta leisti Vilhelmą į gimnaziją, kurioje gaus lietuvišką stipendiją, o per tai mokslą atliks lengviau. Baigęs gimnaziją, galės stoti į Karaliaučiaus universitetą, ten taipjau galima gauti lietuvišką stipendiją, o mokslą jau užbaigus, tai galės kunigauti arba kur profesoriauti, bet tai kits vyras, ne kad šulmistras ant laukų. Tas viskas labai gerai sekėsi, nes tuo laiku dar kunigas J. Pipirs¹⁰⁷ Klaipėdoje priimdavo lietuviškus vaikus ant prigatavijimo gimnazijai, ir tai už labai mažą

¹⁰⁷ Jonas Pipiras (1833—1912) — Mažosios Lietuvos lietuvių religinės raštijos veikėjas, kalbininkas, evangelikų kunigas.

atlyginimą. Ir kas per stebuklas, Gaigalaičio Vilhelmas jau Tilžės gimnazijoje. Tilžės gimnazijoje jau keli lietuvininkai mokinos, kurie taipgi gavo stipendijas. Jie tankiai lankėsi pas mane Bitėnuose, ir man buvo garbė mūsų būsimąją inteligentiją pavaišinti ir su visokioms naujai išėjusioms knygelėms apdovanoti. Keli nuo tos būsimos lietuviškos inteligencijos išmirė. Keli pasitraukė, ir tiktai Vilhelmas Gaigalaitis mokėjo savo linijoj išsilaikyti. Štai jau Gaigalaitis baigė Tilžės gimnaziją ir stoja į Karaliaučiaus universitetą. Universitete jau jam sekasi kuo geriausiai, nes ne kurie ponai profesoriai jį labai užjaučia, ir Gaigalaitis baigia universitetą kaip dr. ir kunigas.

Mano viltis išsipildė, mes nors vieną savo vyrą turėsime, kuris galės mūsų tautos teises užtarti prieš mūsų prispaudėjus. Taigi vyras, ant kurio lietuvininkai galės pasitikėti. Jį dvasiškoji vyriausybė nukėlė kunigauti į Priekulę, tai lizdas vokiečių. Vienok iš pradžios Gaigalaitis laikos gana stamantriai, o mums pastatant dr. Gaigalaitį į reichstago kandidatus, vokiečiai su surinkimininkų pagalba tiek padirbo, kad dr. Gaigalaitis į perskyrį neparejo. Lietuvininkai, norėdami atsimontyti konservatyvų knisėjams, susitarė su nacionalliberalų kandidatu Svabaku¹⁰⁸. O tokiu būdu konservatyvus baisiai nuvyllė. Dabar tie konservatyvai vokiečiai sumanė į landtagą kviesti dr. Gaigalaitį kaip antrą kandidatą. Tai dabar dr. Gaigalaitis per tris rinkimų periodus sėdėjo Berlyne ir kaip kartais atlaikydavo šventoms dienoms Priekulės bažnyčioje evangeliskai krikščioniškas pamaldas ant garbės viešpaties karaliaus Vilhelmo II ir Vokietijos kaizerio. Su laiku jis bet jau kitokį nusistatymą įgavo. Jau savo išleistame rašinyje vokiškoje kalboje 1917 mete „Über die baltisch litauischen Beziehungen“ jis pasako: „Prūsijos lietuvininkai neturi nei mažiausio noro kitai kokiai valstybei prisiglausti, bet vienat tik prūsiškajai vokiškajai prigulmingais būti. Jie savo dabarnykštę aukštai pakilusią ūkišką būklę niekad iš kokią abejotiną ateitinę nenorės įmainyti“.

Kultūra bei pobūdžiai tarp Prūsijos ir Rusijos lietuvininkų skiriasi labai toli vienas nuo kito. Iki šiol nepastovėjo nei joks susisiekimas, nei susiartinims nei tautiškame, nei ūkiškame padėjime su užrubežiniais kaimynais. Jie likosi vienas kitam visai tolimi ir svetimi. Iš tokių paaiškinimų visai aišku, kur link mūsų vokiško universiteto auklėtinis nukrypo. Taip dr. Gaigalaitis, norėdamas atsiekti pagarbos, prisidėjo prie Kristupo Lokio¹⁰⁹ pagruntavotos „Sandoros“, kuri paskiaus pavirto į krikščionišką prekybą, kuri gana gerai prekiauja. Rodos, su krikščionybe dar galima vis gerai užpelnyti. Paskui dr. Gaigalaitis išsirūpina ubagavimo teisę, kurio ubagavimo nieks nekontroliuoja, matomai dr. Gaigalaitis šiandieną yra pasiturintis ponas. Kupčystė visados duoda geresnį užpelną nekad darbas, sako žydai, o gal jie turi ir teisybę. Su krikščionybe vokiški kryžikai išnaikino senuosius prūsus, o ir lietuvininkų didelė dalis per tą krikščionybę nuo žemės veido išnyko. Likusi mažuma pastojų vergai tų krikščioniškųjų ponų, o šiandieną kiekvienas krikščioniškas ponas — tai

¹⁰⁸ Feliksas Svabachas — Vokietijos reichstago deputatas iš Mažosios Lietuvos lietuviškųjų apskrčių.

¹⁰⁹ Kristupas Lokys (1860—1921) — Mažosios Lietuvos spaudos darbuotojas, knygų vertėjas ir leidėjas, aktyvus nacionalinio judėjimo veikėjas, kunigas, misionierius.

didžiausias lietuviškų žmonių darbo ir proci^o išnaudotojas. Tai ir „Sandoros“ knygynas, ir visa kupčystė paremta ant to, kad žmoneliams kištų didžius užpelnus po šio biedno gyvenimo. Ten dangui tai bus palaima, pakajus ir nebus tokių karų, žmones varančių į dangiškas erdves.

Jagomastas Enzys, spaustuvininkas Tilžėje. Mokinosi v. Mauderodės spaustuvėje į literū rinkėjus. Jau 1885 m. pradėjo lankyti lietuviškus birutininkų surinkimus ir, vos tik tai prie „Birutės“ draugystės prisidėjus, pasidarė labai aktyvus veikėjas. Tuojaus Martyną Jankų išmetė iš draugystės. „Birutė“ įgavo naują taktiką, tokią kokią Vydūnas savo komedijoje „Birutininkai“ turi aprašęs. Su laiku Jagomastas per bagotą apsivėdimą įgijo kiek turto, įsitaisė spaustuve ir spausdina lietuviškus raštus, o už kuriuos gana gerokai pasipelno. Jagomastas šiandieną — tai ilgiausio masto lietuviškas veikėjas. Jis gelbi kiek įgali Vydūnui lietuviškąjį krutėjimą antrapus Nemuno ardyti, nes vienybėje ant galo galėtų dar antrapus Nemuno lietuviškumas atsigauti, o to tai kiekvienas manantis lietuvininkas turi bijoti kaip neatleistino nusidėjimo. Nors lietuvininkai viso pasaulio deda pastangas, kad ir prūsiškoj Lietuvoj būtų senos lietuviškos sodybos kiek galiint atgaivintos ir priartintos prie lietuviškumo. Vienok ir menka dalelė tų Užnemunės lietuvininkų paspėjo pasidalyti į 7 ar 8 draugijas, kurios viena prieš kitą stipriai kariauja, iš ko tai svetimi kaimynai vokiečiai, kurie savo laiku kaip kolonistai atsikraustė į mūsų kraštą, dabar tur džiaugsmo iš mūsų filosofų.